ئادیابین لەنێوان شێوەو ناوەرۆکدا.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

سەختترین کار لەدراماو سینەمادا دەست بردنە بۆ مێژوو، کە دەبێت زۆر بەهەستیاری و بەرپرسیاریەتیەوە هەڵس و کەوتی لەگەڵدا بکەیت، هەر بەلاڕێدا بردنێکی مێژوو (بەهەر ئامانجێك) بێت، باجێکی گەورەی لەسەرە.
بەڵام ئەم هەستیارییە بەمانای ئەوە نیە، ئیدی بوێری ئەوەمان نەبێت دەست بۆ کاری مێژوویی بەرین، لەکاتێکدا ئێمە وەك گەلێکی جەزرەبە دراوو ستەم لێکراو، لەهەموو گەلانی دنیا پتر پێویستیمان بەهەڵدانەوەی لاپەڕەکانی مێژوو و دەرخستنی ڕاستیەکان هەیە.
بەردەوام لەچەندین لاوە شێوەی دراماو سینەمامان پێ دەفرۆشن و قەستی ناشیرین کردنی شوناسی نەتەوەییمان دەکەن، پارەیەکی خەیاڵی زۆریش بۆ ئەو ئامانجە نەگریسە تەرخان دەکەن، کەچی مخابن ئێمەی کورد دەستە پاچە وەستاوین بۆ وەڵامدانەوەی ئەو هێرشە درامایی و سینەماییانە کە بەئەنقەست دەکرێتە سەرمان.
لە ئادیابین دا (حەسەن عەلی خان) دەستی بۆ ئەو مێژووە بردووە، بە ئەوەی ئەو ئاراستە شێواوەی درامای کوردی بەئاراستەیەکی تر بگۆڕێت و دوای جەلیل زەنگەنە و حەسەن عەلی کەسانێکی تر بەدوایاندا دا بێن و بەهەمان بیرکردنەوە، بەردەوامی بەو سەرەتایە بدەن، کە ئەوان بەکەمێك کێشەوئاریشا دەستیان پێکرد.
لە (ئادیابین) دا زۆرینەی کێشەکان بەسەر لایەنە مێژووییەکەدا شکاونەتەوە، هەندێ بینەر وا هەست دەکات، لەهەندێ لاپەڕەی مێژوویی دا مێژووەکەی دەشێوێندرێت و غەدر لەراستیەکان دەکرێت، ئەم غەدرەش لەسەر خۆی هەژمار دەکات و نایەوێ ئەو ڕاستیانە پەردەپۆش بکرێن.
لەمەدا بینەر مافی خۆیەتی بەرهەم هێنەرو دەرهێنەر بخاتە بەردەم بەرپرسیاریەتیەوە، لەپای ئەوەی ورد بین نەبوونە دەرهەق بەهەندێ لایەنی مێژوویی، کە ساغ کردنەوەیان پێویستی بەوە دەکرد، کەسانی پسپۆر لەو بوارەدا راوێژیان پێ کرابوایە.
(حەسەن عەلی خان) لەوەدا سەرکەشی کردووە، کە پانتاییەکی ئەجگار دوورو درێژی مێژوویی خستۆتە چوارچیوەی یەك دراما، کە کەی تۆماری کردنی تێدا بەگشتی ناگاتە بیست سەعاتێك و ئەو بیست سەعاتەی دابەشی سی ئەلقە کردووە، خۆی لە چەندین رووداوی گەورەی مێژووی

کورد داوە، کە لەسەردەمی دەسەڵاتی عوسمانی و بەریتانییەوە دوای جەنگی جیهانی یەکەم دەست پێ دەکات، لە ساڵی 1917 ەوە تا شۆڕشەکانی شێخ عەبدولسەلام و شێخ ئەحمەد بارزانی و ش□ ِشە یەك دوای یەکەکانی بارزان و روداوەکانی کۆماری مهاباد تا دەگاتە پەڕینەوە لە ئاراس:

پەڕینەوە لە ئاراس بە تەنیا پێویستی بە فیلمێکە، لەو داستانەدا و لە کاتی بەریەکەوتنی بارزانیەکان لە گەڵ ئێرانیەکان حەوت پێشمەرگە شەهید دەبن و چەندی تر بریندار دەبن، بۆ ماوەی 53 رۆژ ئینجا گەیشتنە سەر رووباری ئاراس، لە گەڵ گەشتنیان بۆ سنووری یەکێتی سۆڤیەت بارزانی دوو نامە بەدەستی میرحاج ئەحمەد بۆ ستالینی سەرۆکی سۆڤیەت دەنێرێ و داوای پەڕینەوەیان لێ دەکات بۆ ناو خاکی یەکێتی سۆڤیەت، دوای ماوەیەکی کورت سۆڤیەت رەزامەندی لە سەر پەڕینەوەکەدا.

حەسەن عەلی ئەو داستانە ترازیدیە گەورەیەی ئەوەندە بچووك کردۆتەوە، خۆزگەی ئەوەی بۆ بخوازی ناوی ئاراست هەر نەبیستبوایە.

پاشان پەڕینەوەیەك بە بێ نیشاندانی پێشەوای ئەو کاروانە کە مستەفا بارزانیە، شاردنەوەی مێژوویەکە کە کورد شانازی پێوە دەکات.

ئەگەر هەر یەك لەو هەموو روداوە تێکەڵاوانە بخەیتە چوارچیوەی یەك دراماو بۆ هەر رووداوێك لەو مێژووە دوورو درێژە تەنیا دیمەنێك دروست بکەیت، ئەوە دەسەڵاتت بەسەر ئەو هەموو ماوەیەدا ناشکێ و کورت د□بنی.

جەلیل زەنگەنە لە گەردەلوولدا بە (سێ بەش) هێشتا نەیتوانی ئەو مێژووە تێر بکات و بە ناتەواوی دەستی لێ هەڵگرت، بەڵام دوای ئەوەی گەردەلوول ئاسەوارێکی گەورەی لەمێژووی درامای کوردی دا بەجێ هێشت، کە تا ئەو دەمەش هیچ دراما یەکی مێژوویی و سیاسی نەیتوانیووە سنووری گەردەلوول ببڕێ.

بەگشتی مەعلومە چەند ئەوەندەی پانتایی رووداوەکان لەدراما یەکدا فرەوانتر بێت، دەسەڵات شکانی دەرهن□ر ب□س□ر ب□رهم□مدا کەمتر دەبێتەوە.. بۆیە بینەر هەست بەوە دەکات کە دەرهن□ر بە شێوەی بروسکە بەسەر مێژوودا تێدەپەڕێ و ناتوانێ ئەو وێستگە مێژوویانە تێر کات.

حەسەن عەلی خان ویستویەتی ئەرکێکی هونەری و نەتەوەیی گەورەی سەرشانی خۆی لەم قۆناغە هەستیارو گرنگەی کوردستان بەجێ بگەیەنێ، بەڵام کۆمەڵێ کێشەی مێژوویی بۆ دروست بووە، چونکە هەوڵی ئەوەی نەداوە، پێشتر پەنا بۆ کۆمەڵێ لەشارەزایانی بواری مێژوویی بەرێت و خۆی لەو کێشانە دوورە پەرێز رابگرێ .

بەڵام بینەریش دەبێت لەوە بگا کە مێژوو کتێبێك نیە بۆ خوێندنەوە، بەڵکو کامێرایەکە بە نیشاندانی وێنە.
کتێب و کامێرا هەردووکیان بەیەك ئاراستە ڕوو لەمێژوو دەکەن، ئامانجەکانیان دەڕژێتە نێو یەك سەرچاوە، بەڵام هەر یەك لەوان زمانی جیاوازو ستایلی تایبەتی خۆیان هەیە و هەر یەك بە فۆرمێك مێژوو دەگێڕنەوە.
بەڵام لەهەمان کاتدا مێژوو کتێبێکی موقەدەسیش نیە نەتوانی گۆڕانکاری لە بکەیت و جوانتری کەیت، کاتێك دەبێتە موقەدەس کە بیشێوێنی و بەئاراستەیەکی بەریت کە بە بەرژەوەندییەکی تایبەتی بەکاری بێنی.
دراماو سینەما لەسەردەمی ئەمڕۆکەدا بوونەتە ئەلتەرناتیف بۆ خوێندنەوەی مێژوو، چونکە هەموو بینەرێك مێژوو ناخوێنێتەوە، بەڵام زۆرینەی خەڵك دراماو سینەما دەبینن، بۆیە مەعریفەی بینەر بە ڕوداوە مێژووییەکان، لەدراماو سینەمادا زۆرترە لەسەرچاوەی مێژوویی وەك کتێب، ئەگەر ئەو بەرهەمە درامی و سینەماییانە لەسەر بونیاتێکی باوەڕپێکراوی مێژوویی بونیات نرابن، نەك لەسەر خەیاڵ.
هەر کات پێداچوونەوە بە تێگەیشتن لە مەعریفەی مێژوو بکەیت، لەوە دەگەیت کە ئەو وێناتانەی دراماو سینەمایان تێدا تێزیە، نیوەی زێتری سەرچاوەکانی تێکەیشتنی کۆمەڵگاکانیان لەرێ ی دراماو سینەماوەیە نەك کتێب.
کتێب بۆ نوخبەیەك لەکۆمەڵگایە و بۆ فێر بوونە، بەڵام دراماو سینەما بۆ جەماوەرە بەگشتی و ئامانجی سەرەکیش چێژ وەرگرتنە.
کەواتە چی بکەین بە ئەوەی دەسەڵاتی ئەوە بەخۆمان بدەین مێژوویەکی خاوێنی نەتەوەیی تۆمار بکەین ؟
ڕەنگە وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە تەنها هەر لای دەرهێنەرەکان نەبێت، کە بەگەورەی بەرهەم ناونراون، بەڵکو ئەستاکە بەرهەم هێنەرەکان و پارەدارەکان خاوەن بڕیارن، ئەوان جڵەوی ئاراستەکردنی ئەومێژووەیان خستەتە دەست، بە ئەوەی رێگە بەهیچ دەرهێنەرێك بدەن هیچ پرسیارێکی هەبێت.
بەرهەم هێنەر لەدرامای ئادیابین دا خاوێنی بیرۆکەی دراما کەیەو ویستویەتی وەك مەسیحیەك دەرفەتێك لەدرامادا قۆرخ بکات، لەپێنای ئەو دەرفەتەدا لایەنێك لەپەیوەندی مێژوویی نێوان مەسیحیەکان و بارزانیەکان نیشان بدات، بەسوود وەرگرتن لەو رۆژانەی کە شێخ عەبدولسەلام بارزانی لەساتەوەختەکی تەنگەتاودا لەژێر فشاری عوسمانییەکاندا پەنا بە قەشە (مار شەمعون) دەبات و ئەویش لەو تەنگەتاویە بەهانایەوە دێت و لای خۆی حەشاری دەدات.
ئەم هەڵوێستەی (مار شەمعون) لاپەڕەیەکی مێژوویی مەسیحیەکانە و

مافی خۆیانە شانازی پێوە بکەن، بەڵام خستنە ڕووی بەو فۆرمە لاوازو سەر پێییە، لە دیمەنێکی کورتی هەمادار و نیشاندانی شێخ عەبدولسەلام بەشاردنەوەی روخسار، لەکاتێکا زۆربەی پێغەمبەرانی خوا سیمایان دەرکەوتووەو دایەلۆژیان هەبووە، مانایەکی تر دەبەخشێت و لاوازی دەرهێنەر دەردەخا، لەچارەسەر کردنێکی درامی بۆ دیمەنێکە.

ئەمە لەکاتێکا خودی ئەو بابەتە گرنگە بابەتی فیلمێکی تایبەتەوە هی ئەوە نیە بچووك بکرێتەوە و لەپەراوێزی دیمەنێك لە درامایەکدا بەرجەستە بکرێت.

هەولێریش بەهەمان شێوە بەخۆی و بەو مێژووە پڕ لەسەروەرییەی بچووك و کەم بایەخ کراوە، ئەو هەولێرە نیە کە لەمێژوودا دەیخوێنیتەوە، وەك لانکەی شارستانیەکان، شاری عیلم و مەعریفەو کولتوورو کەلەپوور، شارێك بەشاری هەلاکۆ شکێن ناو نراوە، کەچی کامێرا لەکاتی ڕۆیشتنی عوسمانیەکان و هاتنی ئینگلیز خەڵکەکەی هەموو تێك دەقرژێن و لەترسان شار بەجێ دێڵن، تەنانەت ماڵی پاشاش خۆیان بۆ ڕاکردن ئامادە دەکەن.

ئایا ئەرکی کامێرا ناشیرین کردنی شارێکە یا ئەگەر ناشیرین بوو جوانتری کەیت ؟

هەولێر لەهیچ سەردەمێکا، لەسەختترین ڕۆژانی مێژوو، روو بە رووی هەموو ئەو ئیمپارتۆریەت و حکومەتە شۆڤینیانە بۆتەوە کە قەستی پەلاماردان و داگیرکردنیان کردووە.

یەکێك لەجوانیەکانی ئەو شارە فرە نەتەوە فرە ئاینە، کەسایەتیەکانیەتی، کە لەو سەردەمەی دراماکەدا ئەستێرەی درەوشاوەی شاری هەولێر بوون، ناکرێت تۆ باس لەمێژووی نوێ ی هەولێر بکەیت و کەسایەتیەکی گەورەی وەك مەلا فەندی فەرامۆش بکەیت.

لە شوێنی ئەو کەسایەتیە ناودارانەی هەولێر کەسایەتی وەهمی وەك (مومتاز پاشا) و (بەهجەت پاشا) دروست بکەیت.

لەگەڵ چەندین لە پریفیسۆرو مامۆستایانی زانکۆ قسەم کرد، هەموو جەختیان لەوە کردەوە، کەسانێك لەمێژووی شاری هەولێردا نەبوونە بەو ناوە، ڕەنگە ئەو ناوانە لەڕۆمانێکی خەیاڵی بووبن، کە هیچ پەیوەندیان بە مێژووەوە نیە.

دەکرێ لەنێو ئەو هەموو زاناو داناو نیشتمان پەروەرانەی هەولێر، هەموویان فەرامۆش بکەیت و مومتاز ناوو بەهجەت ناوێك دروست بکەیت ؟.

ئایا ئەمە شێواندنی مێژوو نیە؟

کێشەی سیناریۆ

هونەری سیناریۆ لەدرامای کوردی دا، هونەرێکی ساوایەو تەمەنی دروست بوونی لەگەڵ تەمەنی سەرهەڵدانی درامایە لەکوردستاندا، کە

خۆی لەنێو سەدەیەك و پتر دەدات.
هەتا ئێستاشی لەگەڵ دابێت، سیناریۆ وەك كێشەیەكی بنەڕەتی لە درامادا ماوەتەوە، لەبەر ئەوەی ئەو نووسەرانەی لەبواری سیناریۆدا پسپۆڕن زۆر بە دەگمەنن.
لە وەڵاتی ئێمەدا هۆكاری سەرەكی سەرنەكەوتنی دراما لاوازی سیناریۆیە، چونكە زۆر جاران بیرۆكەیەك دەكرێتە بنەماو لەناوەڕۆكی ئەو بیرۆكەیە كاراكتەرو دیالۆگ و روداو دروست دەكرێت و ئەو پێكهاتەیە ناو دەندرێت بەسیناریۆ.
سیناریۆی ئادیابین كە لەبیرۆكەیەكی (نینەس نەمرود)ەوە وەرگیراوەو لەلایەن (كەریم عەبدوڵڵا) نووسراوە، چەند تەوەرێكی جیا جیای مێژوویی، سیاسی، كۆمەڵایەتی دەگرێتە خۆی
تەوەری مێژوویی: هەولێر وەك شارێكی دێرینی پێكهاتە ئایینی و نەتەوەییەكان و پەیوەندی مێژوویی ئایینی و نیشتمانی نێوانیان دەركەوتووە، بەڵام لەشاخ داو لەگەرمەی شەڕشەكاندا ئەو پێكهاتانە نابینین، وەك ئەوەی بوونیان نەبێت.
تەوەری سیاسی: ململانێی سیاسی ئینگلیزو عوسمانییەكان لەسەرخاكی هەولێرو سەرهەڵدانی بزووتنەوەی سیاسی كوردو تراژیدیاكانی، هەر لەشۆڕشی بارزانەوە تا داستانی پێشینەوە لە ئاراس .
تەوەری كۆمەڵایەتی: پرسی كۆمەڵایەتی لەچەند دیمەنێكدا بەرجەستە كراون لەوانە:
دیوەخانی مومتاز پاشاو پیاوەكانی، گەشتەكەی عەزراو حوشترەكەی، پرسی خۆشەویستی فەرهادو نەرمین، ئایشە و سەلوان، ساڵح و كچە منداڵەكە، ون بوونی ساڵح و دۆزینەوەی، خانەكەی عەزیز، دوكانەكەی بەهجەت پاشاو نۆكەرییەكەی فەتحیە فەندی، سیخوڕییەكانی ڕەشید حەمامچی، فڕێدانی مەلۆتكەكەی سەعدیە، ماڵەكەی مام جەبارو ڕەدوو كەوتنی كچەكەی.
هەر سێ تەوەری مێژوویی و سیاسی و كۆمەڵایەتی تێك هەڵكێشی یەكتر كراون، بەڵام پێم وایە لەڕووی چێژەوە، تەوەرە كۆمەڵایەتییەكان لەدوو تەوەرەكەی تر بەچێژ تر بوون هەمیشە هۆكار بوون بۆ بەرزكردنەوەی ریتمی دراماكە، لەبەرئەوەی بابەتە كۆمەدی ورۆمانسی و كێشە كۆمەڵایەتییەكانی تێدابوو.
بەگشتی لاوازی سیناریۆ وەك لایەنێكی هونەریی نەرێنی لە دراماكەدا هەستی پێ دەكرێت، وەك:
1.سیناریۆكە هێڵێكی دیاری كراوی درامی نیە بە رووداوەكان، بەڵكو پارچە پارچە كراون، هەر پارچەیەك جۆرە سەربەخۆییەكی خۆی هەیە، ئەمە وای كردووە دراماكە بونیاتێكی درامی بەهێزی نەبێت .
2.دیمەنەكان لێكتر نەبەستراونەتەوە بە ئەوەی بینەر چاوەڕێ ی

ئەنجام بكات.

3. دايەلۆگەكان تێر نەكراون.
4. لەسيناريۆكەدا گرێى درامى يا بوونى نيە، ياخود زۆر لاوازە، شتێ نيە بينەر چاوەڕوانى كردنەوەى بكات .
5. ڕەگەزى وروژاندن لاوازە، بينەر بێ هيچ كێشەيەكى دەروونى ديمەنەكان تێدەپەڕێنێ.

دەرھێنان :

دەرھێنەر لەدەستپێكى دراماكەى دا بەخۆ ئامادكردنێكى تەواوەوە ئەو دەسەڵاتە هونەرييەى خۆى نيشان داين، كاتێ كۆبوونەوەى ژەنەڕاڵە سەربازيەكانى ھەردوو سوپاى عوسمانى و ئينگليزى دەكرێت، بۆ ئەوەى عوسمانيەكان بە پێى ڕێكەوتن ھەولێر بەجێ بێڵن.

بەستايلێكى سينەمايى و تەپڵو موزيكى سەربازى بەجۆش، چەند ديمەنێك نمايش دەكات، كە وا ھەست بكەيت فيلمێكى بيانى دەبينيت و گەشبينيەكى زۆر بينەر دەگرێ، بەڵام لەئەلقەكانى دواتر ئەو ريتمە بە تەوژم و پڕ لەجوانكاريانە گۆڕانكاريان□ ب□سەر دادێ و لە ھەندێ ديمەندا بەرزو لەھەندێكى تردا نزم دەبێتەوە.

(حەسەن عەلى خان) بەر لەوەى كار بۆ دراما بكات، ئەزموونێكى زۆرى لە سينەمادا ھەيە و لەچەندين ڤيستيڤاڵدا خەڵاتى سينەمايى پێ بەخشراوە، بۆيە لەو درامايەدا سوودى لەو ئەزموونە وەرگرتووەو بەديدێكى سينەمايى كارى دەرھێنانى بۆ (ئاديابين) كردووە.

زۆر ئارەزووى كارى سەركێشى دەكات، بۆ ڕوو بەڕوو بوونەوەى ديمەنە سەختەكانى وەك شەڕو شۆڕو بەكارھێنانى تەقەمەنى وتەكنيك و خدعەى سينەمايى، وەك لەچەند ديمەنێكى ئاديابين دا لە شەڕى بارزاندا دەيانبينين، ياخود بەكارھێنانى فڕۆكەو تۆپباران كردنى لەھەندێ ديمەنى جەنگدا، بەھۆى تەكنيك و گرافيك.

ھەروا دەرھێنەر بۆ نيشاندانى توانا و دەرخستنى ئەتمۆسفيرە سەخت و دژوارەكان، بە تايبەت لە كەشوھەواى ساردو بەفران بارين و زرياندا وێنەكانى دەگرێ، بۆ ئەوەى بينەر بخاتە ناوئەو ئەتمۆسفيرە سەختە، وەك ديمەنى گەڕانى مومتاز پاشاو سۆراغ كردنى ھەڤالەكانى لەچيا. ھەروا دەرھێنەر خۆ ئامادە كردنێكى باشى كردبوو بۆ دابين كردنى جلوبەرگ و چەك و تفاقى

سەربازی و ئەکسسواراتی کلاسیکی کەنی ئەتەمبیلی کلاسیکی و پەیتونەو حوشترو جلوبەرگی ئافرەتان و پیاوان و تەپ، کە بەئاسانی دەستبەر نابن.
لە(ئادیابین) دا کەشە لەهونەری مەنتاژ و دەستی کارامە نیە، چونکە هەردوو دەست ڕەنگین (نەجات مەولودی) و(هونەر شەهدی) بەتوانستەکی گەورەوە دراماکەیان بەرجەستە کردووە، بەڵکو کەشە لای دەرهێنەرە کە ویستویەتی لەمەنتاژدا جەرەیك لەفێڵە لەبینەر بکات بە دریژ کردنەوەی کات و تەواو کردنی 30 ئەلقە.
چونکە پەی وابووە ژمارە 30 لە بایەخ و بەهای بەرهەمەکە زەتر دەکات، بەپێچەوانەی ئەو هاوکێشەیەی دەیەوێ لەفەرهەنگی زانستی دا، زێدەڕۆیی وەك کەم و کورتی وایە.
بینەر زوو درك بەبەشاییەکە دەکات و دەزانە فێڵی لە دەکرێت، وا هەست دەکات کە دەرهێنەر لەدەست کورتی و قەیرانی دیمەنە پەنا بە ئەو درێژکردنەوە لاستیکیانە دەبات، کە لەئەنجامدا زۆر بەگرانی لەسەر بەهای هونەری دراماکە دەشکێتەوە.
زۆر جاران وا ڕە کەوتووە ئەلقەیەکی تەواو بەدوو یان سێ دیمەن کۆتایی بێت و ئەلقەکان تەر نابن، بەتایبەت لەدیمەنەکانی گەشتەکەی (کاترین) ی دەزگیرانی (کابتن) بە کوردستان، کە بە ماوەی دوو ڕۆژ دیمەنەکان لەك رادەکێشران، بە ئەوەی هیچ ڕوداوەك لە دیمەنەکاندا ببینی.
بە بازار گەڕاندنی حوشترەکەی عەزرا، بە ماوەی دوو ڕۆژ ئەو حوشترە بە بازاڕەکانی هەولێردا رادەکێشرا.
زەماوەندەکەی فەرهادونەرمین، کە ریتمی دراماکەی هێنایە سەر سفرو بینەر وا هەستی دەکرد بەرامبەر بە کلپەك دانیشتووە نەك دراما، جیگەی سەر سوڕمانە دەرهێنەر بەرامبەر بەو بەشاییە گەورەیە چاوپۆشی کردبێت و چارەسەرەکی لا نەبووبێت.
گریانی عەزیز بەرامبەر سەعدیە دوای بەیاری بەشوودانی بەزۆری.
جگە لەدرێژکردنەوەی لاستیکی بە دیمەنەکان، دەرهێنەر بە درێژکردنەوەی کات چەند گرتەیەك لە ئەلقەی رابووردوو دووبارە دەکاتەوە گوایە بە بیر هێنانەوەیە، کەچی درامای ڕۆژانە وەك هەفتانە نیە بینەر لەبیری کات و بتەوە ڕوداوەکان بەبیر بینەر بهێنیتەوە.
بەپێی پێوەری کاتی دراما بێت، ناکرێت هیچ ئەلقەیەك لە 45 خولەك کەمتر بێت، کەچی لەو درامایە، ئەلقەی وا هەیە بەتایتلەوە ناگاتە چارەگە سەعاتێك.

ئەمەش نیشانەی کورت هێنانی سیناریۆیە، کە هەندێ جار دەرهێنەر دەستەپاچە دەمێنێتەوە لەچارەسەر کردنی، بۆیە ناچاری ئەوە دەبێت کات بدزێ.
بەڵام باشتر لەدزینی کات ئەوەیە کە زۆر لەخۆت نەکەیت ژمارە 30 تەواو کەیت لەسەر حیسابی بەهای هونەری و ئاستی بەرهەم.
خۆ دەکرێ 20 ئەلقە بێت، بەڵام بە تەری، مەسەلەکە نەیاسایە نە مەرج، هیچی ترنیە زیاتر لەوەی بەو ژمارەیە پڕۆپاگەندە بۆ زەخامەتی کارەکەت بکەیت .
ئەمەش هەمدیسان کاریگەری نەرێنی لەسەر دەروونی بینەردا بەجێ دەهێڵێ کە دەرهێنەر بەلاواز دەبینێ، چونکە بەرپرسی یەکەم لەهەموو گرفتەکان تەنیا دەرهێنەرە.
سێ ڕەگەزی سەرکەوتوو
لەبونیاتی دراماکەدا هەر ڕەگەزێك کێشی خۆی هەیە، بینەر بە روونی هەست بەئاستی داهێنان و شکستی هەر یەکێکیان دەکات، بەڵام خۆش بەختانە سێ ڕەگەزی سەرەکی بوونەتە کۆڵەگەیەکی پتەو بۆ دراماکەو بە تەواوەتی تێر کراون و مافی خۆیان داوەتە بەرهەمەکە کە بریتین لە:

4. وێنەگرتن
پێگەی (هاوکار فەرهاد) و ستافە وێنەگرەکەی، بەقەد پێگەی دەرهێنەر گرنگی هەیە لەو بەرهەمەدا، چونکە هەر یەك لەوان تایبەتمەندی و رۆڵی تایبەتی خۆیان هەیە لە بەرجەستەکردنی بەرهەمەکە، بەڵام وێنەگرتن بە کرۆکی راستەقینەی بەرهەم دادەندرێت وهەموو ستاتیکاو چێژێکی دراما لەوێنەوە چۆڕ دەکات.
(هاوکار فەرهاد) بەڕێوەبەری وێنەگرتن زۆر زیرەکانە گۆشەکانی کامێراو گرتە هەستیارەکانی بژار کردووە، بەدیدێکی سینەمایی پێشکەوتووهەڵس و کەوتی لەگەڵ کامێرادا کردووە.
فەرهاد بە ئاستی ئەو وێنەگرە بیانیانەی جاران بەخەرجیەکی زۆرەوە دەمانهنانە کوردستان، کاری داهێنەرانەی خۆی لە گەڵ ستافێکی لەهاتوو وەك یاریدەدەر کاریان لە گەڵدا کردو بە سەرکەوتوویی لێی دەرچوون، بۆیە شایەستەی ستایشن.
2.موزیك:
موزیك لەزۆربەی دراماکانی ئێمەدا ناتوانێت رۆحی درامی بخاتە بەر رووداوەکان، زۆر جاران موزیك دراما دەکوژێ و ناتوانێت ریتمێکی هاوسەنگ بە وێنەو جوولە و روداو تێر کات، لەو بەرهەمەدا (زانا جەبەلی) بەموزیك مۆرکێکی درامی

بهزی بدیمنكان داو، ك كاریگری دروونی بسر هستی بینردا بج ب.

من ل نمیكی تایبتیم ب زانا جبلی دست خشیم ل كرد ل پای ئوكار جوانی، زر دگران بووم ك دیگوت ل واتی ئمدا خكانك هن ئگر هر داهنانك بكیت، بوری ئویان نی دست خشیت ل بكن، وك ئوی ئو كسان بو دست خشی ل كردن بچووك ببنو.

3.رووناكی:

رووناكی لكاری درامیدا تنها ب جوانكاری نی، بكو بهزترین فاكترکی گوزارشت

بخشین بدیمنكان و وخساری ئكترکان، ب تایبت لحات دروونیكانی وك ترس و نیگرانی.

بی گرنگ ئندازیاری رووناكی بر لون گرتن دق بخونتو، ب ئوی توانینی خی هبت لدابش كردنی رووناكی.

ل (ئادیابین) دا رووناكی ررکی كاریگری هبوو لسر جوانكردن و برجستكردنی دیمنكان، ك هونركاران(محمد كمال) ویاریددرانی ركی كارایان تدا بینی.

ئكترو كاراكتر ل ئادیابین دا

ب بژاردكردنی ئكتر لدرامای ئادیابین دا، درهنر جگ ل ئكتری خمای، دوو ئكتری ئینگلیزو دوو ئكتری لرژهاتی كوردستان بشداری پ كردوو، هردوو ئكتری ئینگلیزی((ف وبستر) (سوفی كارل) و ئكتری رژهاتی (سومیا زایی) و(شهرزاد) جگ ل ستافكی ب توانای ماكیاژ ك لس ماكژكار پك هاتبوون. ب پی ئزموونی رابووردویان توانست و پگی نواندنی هر یك لو ئكترانی توانایكی دیاری كراویان هبوو، بام كاتك هست دكیت لم برهمدا توانست و داهنانكی گورتر ل قواری خیان پیی، هكاركی دگتو ب سر چند خاك:

1.دستاتی درهنر لسر راهنانی ئكترو برز كردنوی حاتی هونری و معنوی.

2.بابتی دراماكو فلسفی گیاندنی.

3.لوشاویی كاراكتر لگ ئكترو بی كاریگر بوونی بو

کاراکتەرە.
4.ئازاد کردنی ئەکتەرو فەراهەم کردنی دەرفەت بۆ داهێنان هەندێ لەو ئەکتەرانە لە دیمەنێك یان دواندا دەردەکەون، کەچی لە پڕێکا دەبنە هەڵم و دیار نامێنن، بێ ئەوەی پاساوێك هەبێت بۆ بەشداری کردنیان، پاساوێکیش هەبێت بۆ جێ هێشتنیان.. بەگشتی زۆرێك ئەو ئەکتەرانەی لە بەرهەمەکەدا بەشداربوون، توانایەکی زێدە لە توانای خۆیان نیشانداین، بە بەرجەستە کردنی رۆڵەکانیان. بەڵام رۆڵی هەندێ لەو ئەکتەرانە لە زەهنی بینەردا کاڵ نابنەوەو تا قەدەر حەیامەك بە زیندوویەتی دەمێننەوە.

شوکروڵڵا شێخانی:
شوکروڵڵا دەمێکی دوورە لەنواندن دوور بوو، بەڵام هەموو کات خەونی بەگەڕانەوە بۆ بەردەم کامێرا دەبینی، ئەوجارە ئەو رێکەوتە هاتە پێشەوەو رۆڵی مومتاز پاشای پێ درا، کە هەڵگری ئایدیاو بیرو باوەڕێکی نەتەوەییە، هەڵوێستی جوامێرانەی نیشان داوە بەرامبەر ئینگلیزو هەمیشە هاوکارو هاوسۆز بووە لە گەڵ بزووتنەوە ئازادی خوازەکان.
لەرووی کۆمەڵایەتیشەوە کەسێکی دانا بووە لەچارەسەر کردنی کێشەکان، بەتایبەت کێشەی ژن هەڵگرتنی فەرهادی کوڕی و ئایشە ی خوشکە ژنی، کە لە بری بەکاهێنانی هێزو خوێن رشتن، بە تێگەیشتن و هوشیاری چارەسەری گونجاوی بۆ ئەو کێشانە دانا، بەمەش ئەو کاراکتەرە بووە هێما بۆ نیشاندانی لەژیك بۆ چارەسەر کردنی کێشە کۆمەڵایەتیەکان. لە رووی نواندنیشەوە شوکروڵڵا توانی دەرفەتەکە قۆرخ بکات، بە ئەوەی مافی تەواو بە کاراکتەرەکەی خۆی بدات،
لە ڕِووی ئەداو ریتمی نواندن و جەستەوە. خوا چانسی ئەوەی پێ بەخشی، کە لەو قۆناغەی تەمەنیدا، سەر بەند بمینێتەوە بەرامبەر بە گەلەکەی، ئیدی ئەو(مومتاز پاشا)یە لەشوکروڵڵا شێخانی جیا نەبێتەوەو ببێتە ناونیشانی هەمیشەی.

زاهیر عەبدوڵڵا (بەهجەت پاشا):
کۆنە کاربەدەستێکی عوسمانیەکان بوو، دوای هەرەس هێنانیان بەرامبەر بە ئینگلیز بەهجەت پاشا، ئەو رەواجەی جارانی نەما، هەوڵی دەدا بەسیخوری و ماستاو گرتنەوە، لای ئینگلیزەکان خۆی خۆشەویست کات و زەڕبەیەك لەمومتاز پاشای ناحەزی بدا، بە یاریدەی فەتحیە فەندی زۆر تەڵەو پیلانی بۆ پاشا داناوە، هیچ لەو پیلانانە سەری نەگرت، جگە لەوەی لای کابتن سعودی شکا، وەك خۆی گێتەنی ڕەسیدی قەانەکی نەما. زاهیر عەبدوڵڵا دوای کاراکتەری (عومەر چاو

چنەك) لە درامای هەبوو نەبوودا، بە یەکەم جار دوای ئەو هەموو بەرهەمانەی پێشکەشی کرد، بەو ڕێیە لە(عومەر چاوچنەك)ی تێپەڕاندو کاراکتەرێکی تر جێگەی گرتەوە، کە ببێتە هەنگاوێکی گەورە لە ژیانیدا. زاهیر لەساڵانی هەشتاکان تاوەکو ئێستاکە ڕۆڵی دەیان کاراکتەری دیوە، هەمیشە چاومان لەوە بووە عومەر چاو چنەکێکی تر، بە فۆرمێکی تر دروست کاتەوە، بەڵام هیچیان ئەو ناونیشانە فەخریەیان، بەقەد بەهجەت پاشا پێ نەبەخشی.

کابتن های (فێڵ وێبستەر): کابتن حاکمی ئینگلیزی بوو لەهەولێر، جگە لەلایەنی سەربازی، بەردەوام یاداشتەکانی خۆی و خەڵکەکەی دەنووسیەوە، ئەو کەسێکی هوشیار بوو، ئەو ماوەیەی لە هەولێر بوو، ئازاری هیچ کەسێکی نەدا، جگە لەوەدا کردنی ئەرکی سەربازی، بەتایبەت لە هەرەس پێ هێنانی هەوڵەکانی خورشید ئاغاو هەڕەشە چەکداریەکانی بۆ سەر سوپای بەریتانی (فێڵ ویبیستیر) ئەکتەرێکی لیهاتوو بوو، هێزێکی کاریگەر بوو بۆ پرسی نواندن لەدراماکەدا، دەرهێنەر وێنەیەکی سروشتی و واقیعی بەڕوداوەکات بەخشی، بینەر ئارەزووی ئەوەی دەکرد،دیمەنەکانی (کابتن) زۆتر بوایە، چونکە لەگەڵ دەرکەوتنی هەستت بەوە دەکرد، لە بەردەم فیلمێکی ئینگلیزی دانیشتووی. سومەییە ڕەزایی: ڕۆڵی سەعدیە قاجاری – لە دراماکەدا بینی بوو، ئەو ئافرەتە بوو، کە لەڕۆژە تەنگەتاوەکانی شەڕدا، دایکەك (شەهرەزاد) کۆرپەیەکی خۆی ڕادەستی سەعدیە دەکات، کە کۆرپەکەی بەرێتە هەولێرو لەوە چارەیەکی لێ بکات، ئەویش کۆرپەکە لە بەردەم ماڵی مومتاز پاشا فڕێ دەدات، ئەوان هەڵی دەگرنەوەو بەخێوی دەکەن. دوای 14 ساڵ ئینجا (ساڵح) دایکی پەیدا دەبێتەوەو داوای دەکاتەوە، سەعدیە لەو ڕۆژەوەی عەزیزی خانچی ناسی بوو، خۆشی ویستبوو، سەبووری دنیای بە عەزیز دەهات، بە زمانی خۆی و بە دەم پاڕانەوە داوای لە عەزیز کرد بیخوازێ، بەڵام عەزیز هیچی بۆ پێ نەکراو نەیتوانی ئەو ئاواتەی ئەو بینیتە دی. لە بری (عەزیز) فەتحیە فەندی نۆکەری بەهجەت پاشا کە پیاوێکی ڕەبەن بوو، مەراقی لەداو لە بەهجەت پاشا پاڕایەوە سەعدیەی بۆ بخوازێ، ئەویش لە ژێر هەڕەشەو چاو سوور کردنەوە سەعدیەی ناچار بەهاوسەرگیری کرد لەگەڵ فەتحی، بەڵام هاوسەرگیریەك بێ خۆشەویستی.

تا ڕۆژێکیان دوای تێپەڕبوونی تەمەنێك، سەعدیە کەوتە پاڕانەوە لە فەتحی کە یەخەی بەرداو تەڵاقی بدا، فەتحیە فەندیش بۆی دەرکەوت کە سەعدیە دادی نادا، ئەویش گەیشتە قەناعەت کە لەئاکامدا سەعدیە ئازاد کات.

لەدوا ساتدا سەعدیە گەڕایەوە لای عەزیزی مەعشوقی، بۆ ئەوەی کۆنە مرازەکەی حاسڵ بێت.

لەڕووی نواندنەوە (سومەیە) باشترین ئەکتەری ئافرەت بوو لەدراماکە، ئەگەرچی شێوەزارێکی کوردی بەفۆنەتیکی فارسی هەبوو، بینەر باش تێی نەدەگەیشت، بەڵام نواندنێکی پڕ لە داهێنانی هەبوو، لە رووی ئەداو پەرفۆرمانسی نواندنەوە، کە کاراکتەرەکەی پڕ کات لە جۆش و خرۆش.

خەرمان هیرانی:

خەدیجە هاوسەری مومتاز پاشا بوو، لەسەرەتادا دژی بەهاوسەربوونی فەرهادو نەرمینی خۆشەویستی بوو، چونکە پێی وابوو فەرهاد لایەق بە نەرمین نیە، بەڵام کە فەرهادونەرمین سەری خۆیان هەڵگرت و دواتر ئاشت کرانەوەو مارە بری کران، بەختەوەر بوو. دواتر کێشەی عەیشە و سەلوان و کێشەی ساڵحی هاتە پێش زۆر ئازاری بەوە خوارد کە ساڵح دوای 14 ساڵ بەخێو کردن، شەهرەزادی دایکی رەسەنی خۆی هەڵبژارد. دەرهێنەر لە پەراوێزی کاراکتەری خەدیجەدا دەیتوانی شوێنێك بە هەستی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕیش بە ئافرەتی کورد لەو قۆناغەدا بکاتەوە، کارێك بکات ئافرەتیش لە خۆنیشانداندا جەماوەریەکە بەشداری پێ بکات .

بە تایبەت دوای ئەوەی خەدیجە هەستی بەوە کرد کە مومتازپاشاو مەحفوزە فەندی بە نهێنی ئەوان قسە لەسیاسەت دەکەن، خەدیجە نهێنییەکەی زانی و پاشا سەری ماچ کردو پێی گوت شانازیت پێوە دەکەم،

دەبوا ئەو ئاشکرا بوونەی سیاسەت گەرمتر بکرێت و بواری زۆتر بدرێت بە چوونە ناو سیاسەت لە لایەن خەدیجەوە.

خەرمان هیرانی بۆ یەکەم جارە بەو ئاستە لەدرامایەکی کوردی دەرکەوە، دەرفەتێکی ئاوا باشیشی بۆ هەڵکەوە، کە بەو ئاستە بەرزە نواندن بکاو توانستەکانی خۆی بەرجەستە بکات. ئەو لەحاڵەتە سەزداریەکاندا تەواو دەچووە ناو رۆڵەکەی و نواندنەکەی پڕ بوو لەڕاستگۆیی ودوورلەهەڵچوون و زێدە رۆیی لە نواندندا. خەرمان دوای نواندنی لەشانۆیی (باوك) ی سدیق عەزیز، رۆڵێکی تری نەبینیووە لەو ئاستەدا، کە ئەمە لە ئادیا بیندا بینیمان.

رزگار ئەحمەد (فەتحیە فەندی):

پیاوو کەیلەی بەهجەت پاشا بوو، لەدوکانی کوتاڵ فرۆشتنەکە، بە هێنانی هەواڵی سیخوڕی خۆی لەلای بەهجەت خۆی خۆشەویست دەکردو جار جارەش نەخشەو پیلانی دژی مومتاز پاشا بە بەهجەت پاشا دادەنا. لە بری ئەو کەیلایەتیە، بەهجەت مرازی حاسڵ کردو بەزۆر سەعدیە خانی لە مارە کرد، لە

کەتایبشدا کە زانی سەعدیەخۆشی ناوە سێ بەردەی لە دەست ناو تەڵاقی دا.
رزگارئەحمەد وەك هونەرمەندێکی کۆمەدی لەدرامای (کەونەدەرکە) بە کاراکتەری نوری کشمش ناسرا، ئەورۆڵە دوای تێپەڕبوونی نیو چارەگە سەدە زێتر، ئێستاش لە زەهنی بینەردا کاڵ نەبۆتەوە. رزگار ئەو رابووردووەی خۆی زیندوو کردەوە، ئەوجارە بە فۆرمێکی دیکە توانای نواندنی خۆی نیشان دایەوە.

رزگار زاهیر(فەرهاد):
ڕۆڵی فەرهادی کوڕە تاقانەکەی مومتازپاشای بینیبوو، لەو رۆژنەی ئینگلیز بەرەو داگیر کردنی هەولێر هەڵدەکشا، ئەو خەریکی خۆ تێکنان بووبە ڕاکردن، ئەو کات پێم سەیر بوو، کوڕێ گەورەی پاشا بیەوێ لەترسان لەگەڵ ژنان شار بەجێ بێڵێ ! ئەو کات لاوازی کاراکتەرەکەی فەرهادم بینی و لام سەیر بوو مومتاز پاشا نەیتوانیووە تۆزێك لەهەستی نیشتمانی بە کوڕەکەی ببەخشێ. دواتر کاتێ فەرهادو نەرمین یەکتریان ناسی، زۆر بە لووت بەرزی و مەغروریەوە هەڵس و کەوتی لەگەڵ نەرمین دەکرد، بەڵام دواتر کە ڤایرۆسی خۆشەویستی لێیدا، نەك هەر بە نەرمین ڕوخا، بەڵکو خۆوو خۆراکی لەخۆی حەرام کردو بە هەڵەداوان هەڵسوکەوتێکی هەرزەکارانەی نامەقولی کرد، بێ ئەوەی هیچ پرس و ڕایەك بە باوکی بکاو حیسابێك بۆ شکۆی خێزانەکەی بکات شەوێك کچەی هەڵگرت وڕایکرد، بە تەنیا پاساوێکی لاواز، کە دایکی بە هاوسەر گیری لەگەڵ نەرمین ناڕازی بووە!
ئەو کارە لە درامادا هەڵەیەکی گەورەیە کە ڕێگەیەکی نا لۆژیکی و نا شارستانی فێری خەڵك بکەیت و بە گەنجەکان بڵێی ئەگەر ئەو کچەیان نەدایتێ دەستی بگرەو ڕاکە، دوای ماوەیەك سوڵحێك بکەو وەرنەوە.
(رزگار) وەك نواندن لەهەموو بەرهەمەکانی پێشوو تری، لەوانەش لە (دوا شەودا) هەنگاوی باشتری هاوێشتووە، ئەگەرچی سیناریۆ ڕەسمێکی جوانی بۆ کاراکتەرەکەی نەکێشابوو، جگە لە ڕۆڵی ئاشقێکی سەر شێت نەبێت کە هیچ دەسەڵاتێکی نەبوو، جگە لە ڕاکردن نەبێت.
دەرهێنەر لە دیمەنەکانی کۆتایی دا فەرهادی تێکەڵە بە جەماوەرە خۆ نیشاندەرە کرد، ویستی وەك گەنجێکی شۆڕشگێڕ نیشانی بدات، بەڵام بینەر ئەوەی دەزانی کە نیشاندانی فەرهاد لە خۆ نیشاندانەکەدا تەنیا پڕکردنەوەی بۆشایی بوو، چونکە ئەو کاراکتەرە هەرگیز بە خەیاڵیش بەلای پرسی نیشتمانییەوە نەچووەو بیریشی لێ نەکردۆتەوە، ئیدی کەس نەیزانی چۆن فەرهاد لەکون فەیەکونەك بوو بە شۆڕشگێڕ !؟

تەلار هیرانی(ئایشێ) :

رۆڵی ئایشێ ی خوشکی خەدیجەی بینی، کێشەی سەرەکی ئەو ئەوەبوو کە چانسی هاوسەر گیری نەبوو، بۆیە ناچاری ئەوەبوو، خۆشەویستی لەگەڵا سەلوانێکی خاوەن ژن ئەنجام بدا. کارکنەرەکەی جۆرێك لە دژایەتی بۆ دروست کردووە لەبەر ئەوەی شەڕ لەگەڵ پاشا دەکا بۆ رازی بوون بەهاوسەرگیری لەگەڵ پیاوێکی خاوەن ژن، ئەوە دەسەلمێنێ کە بڕوای تەواوی بەفرەژنی پیاو هەیە. بینەر هەست بەوە دەکا ئەو پەیوەندییەی لەنێوان سەلوان و ئایشێ دا هەیە، هیچ بۆنێکی خۆشەویستی لێ نایێ و هیچ ڕەگو ریشەیەکیشی نیە، بەڵکو پەیوەندییەکە ئامانج تەنیا هاوسەرگیرییە.

لەو دراما یەدا (تەلار هیرانی) لەدیمەنی ڕووبەڕوو بوونەوەیدا لەگەڵ مومتاز پاشا بەهێزێکی درامی کاریگەرو گربانێکی بەکوڵ دەردەکەوێ کە بەبوێریەوە داوای مافی مرۆیی خۆی دەکات بۆ هەڵبژاردنی ئەو کەسەی خۆشی دەوێ و لەئەنجامدا وا لەمومتاز پاشا دەکات، هیچ قسەیەکی نەبێت بەرامبەر بە ئایشێ و بێدەنگ بێت . نواندن بۆ تەلار هیرانی لە دراماو شانۆدا وەك یەکە، بەڵام تواناکانی لە شانۆدا لە دراما بەهێزترە. لە دیرۆکی هونەری تەلار سەتایەك هەیە بە ناو شانۆیی (مەرگ و کچ) ئەو سەرەتایە هەر وەك خۆی ماوەو شتێکی تری نەهاتۆتە سەر بە قەد (مەرگ و کچ) سەنگین بێت بۆ تەلار، رەنگە ئادیابین) هەولێك بێت بۆ ئەو ئامانجە..

مەولان حەمەدەمین (عەزیز توتنچی):

پیشەی توتنچی هیچ پەیوەندییەکی بەکاراکتەرەکەی مەولانەوە نیە، چونکە ئەو خانچیە، خۆ ئەگەر عەزیز خانچی بوایە، رەنگە بۆ عەزیز نازناوێکی لێوەشاوەتر دەبوو.

ئەو عەزیز توتنچیە پیاوێکی ڕەبەن بوو، تەمەنی تەواو هەڵکشابوو، بارەگاو مەنزڵگای ئەو خانە بوو، شوێنی حەوانەوەی کاروان سەراو رێبوارانی جارانی هەولێر

پیاوی مومتاز پاشابوو، قەدەر حەیامەکی لەخزمەتی ئەودا بەسەر بردبوو، بەڵام پاشا هیچ حیسابێکی بۆ نەدەکرد، جگە لە کۆیلەیەکی گوێ ڕایەڵ نەبێ.

ئەو خانە ببوو بەهەوارێك بۆ ناساندنی زۆر لەموسافیرەکان، لەوانەش (سەعدیە) خان، ئەو ژنەی لەیەکەم رۆژی سەردانی بۆ خان و یەکەم لوقمەی نان خواردنیان بە یەکەوە، ئاشقی ئەو عەزیزە بەد بەختە بوو، کە پیاوێکی ڕەوشت بەرزو ه□م□ن و لەسەرخۆ بوو، ئەوی بەخەیاڵیدا نەدەهات، لەو ڕەبەنی و بێ کەسی و بێ سەلواییە ئافرەت بوو،

تەنانەت لەو شەوەی سەعدیە ویستی پەردە لەسەر ناخی خۆی لابەرێ و

كليلى دڵى خۆى دايە دەست عەزيز و بە ڕاشكاوى و بەدەم شەپۆلى گريانەوە داواى ئەوەى لە عەزيز كرد بيخوازێ، كەچى عەزيزى بێ دەسەڵات بەدەم گريان و خەمخواردنەوە بە ئومێدى كردو پێى راگەياند كە هيچى پێ ناكرێ جگە لە گريان و خەم خواردن نەبێت.
ئەو شەوە عەزيز خۆى بە بێ دەسەڵاترين مەخلوقى خوا هاتە بەرچاوى، چونكە نەيتوانى بە هاناى سەعديەى بێكەس و بێ پشت و پەناوە بێت، كە بەهجەت پاشا، هەڕەشەى بەزۆر بەشوودانى لێ دەكرد.
مەولان حەمەدەمين لەرووى سروشتى مرۆييەوە زۆر لە كاراكتەرەكەى خۆى نزيك بوو، هەمان ئەو خەسڵەتە تايبەتيانەى تێدابوو كە لە (عەزيز توتنچى) دا هەبوو، بۆيە ئەوەى مەولان بناسێ، هەست بە جياوازييەكى ئەوتۆ ناكات لە نێوان ئەكتەرو كاراكتەرەكەى.
ئەو لە نواندن دا ريتمێكى هێمنى دوور لەهەڵچوونى هەيە، تەنانەت لەريتمى دەنگيش هەمان ريتمى جەستەى هەيە، لە ئەداى نواندن دا بەپێى پێويست كار دەكات، ئەو سروشتى بوونە جۆرێك لەجوانى بەنواندنى عەزيز بەخشيووە.
ئەديابين بۆ مەولان دەرفەتێكى گونجاو بوو بۆ مەولان، چونكە كامێرا و هەستيارى كامێرا بە فۆرمى نواندنى مەولان باشترين و نزيكترين فاكتەرەكە بۆ بەرجەستە كردنى ئەو نواندنە نەرمەى مەولان .

هەندرێن عەبدولڕەحمان (جوامێر):
جوامێر ئەو گەنجە خوێن گەرمە بوو، يەكەم جار دواى هەرەس هێنانى عوسمانييەكان و هاتنى سوپاى ئينگليز، لەگەرمەى ژاوەژاوو شڵەژانى خەڵكى هەولێر، جوامێرمان وەك گەنجێكى ئاسنگەر بينى، بەڵام دواتر نەمانزانى بۆچى دەرهێنەر ئەو ئاسنگەرييەى بەجوامێر نەهێشت و كردى بەپياوێكى ئاغا.
جوامێر هەستێكى كوردايەتى بەرزى هەبوو، كاتێ عوسمانييەكان بەتێكشكاوى بە بازاڕدا تێدەپەڕين، ئەو لەگەڵ هاوڕێيەكى سوپا گەورە تێكشاوەكەى عوسمانى چەك دەكەن (ئەمەش جۆرە موبالەغەيەكى نا مەعقولى دەرهێنەرە بوو كە دوو گەنج سوپايەك چەك بكەن!)
لە كۆتاييدا ئەو هەستە پاك و چاونەترسيە بوو واى كرد لەخۆنيشاندانە جەماوەرييە گەورەكە دەستگير بكرێت و پاشان لەسێدارە بدرێت.
رەنگە لەش و لارى جوان و ئيلقاو دەنگى، واى لەدەرهێنەر كرد بێت، هندرێن وەك ئەكتەرێك بۆ ئاديابين هەڵبژێرێ، بەڵام بێ ئەوەى بيرۆكەيەكى ديارى كراوى بۆ دروست كردنى كاراكتەرێك بۆ ئەو ئەكتەرە هەبووبێت، تەنانەت پيشەى ئاسنگەرييەكەشى لێ سەندەوە.
هندرێن ئەزموونێكى تازەى لەگەڵ دراما دا هەيە، پێويستى بەوە هەبوو

دەرهێنەر زێتر لەوەندە چاوی لەسەر نواندنی هندرێن بێت و هانی بدات جووڵەو ئەدای نەرمتر بکاتەوەو نواندنێکی سروشتی بێ گرژی ئەنجام بدات.
بەڵام لە دیمەنی لەسێدارە دانەکە، زۆر شت گۆڕاو هندرێن توانی بەرجەستەی رووداوێکی کاریگەر بکات و بینەر هەست بەو ئیرادە بەهێزو خۆراگریە شۆڕشگێڕانەییە بکات کە لە روخساری جوامێر دەردەکەوت، بۆ ڕوو بەڕوو بوونەوەی مردن.
بۆیە هندرێن بەو دیمەنە پاسپۆرتی پەڕینەوەی پێ درا.

رووبارخالید(نەرمین)

نەرمین کچی مام جەبار بوو، ئەو کچەی دوکانێکی شیرینی مناڵانی هەبوو، ئاشقی تاك لایەنەی فەرهادی مومتاز پاشا بوو،کە هیچ مەیلی پێ نەدەدا، دواتر توانی بەمەکربازی خۆی دڵی فەرهاد داگیر بکات و خەوو خۆراکی لێ حەرام بکات،
لەئەنجامدا کە زانیان دایکی فەرهاد بە هاوسەرگیریان ڕازی نیە، سەری خۆیان هەڵگرت و پەنیان بۆ فاتمەخان برد.
تا رۆژێکیان فاتمەخان لەگەڵ مام جەبارو زەهرای دایکی، ئاشتی کردنەوەو زەماوەندی خۆیان گێڕا.
رووبار لەزمانی خۆشەویستی دەگەیشت، بەو زمانە قسەی لەگەڵ بینەر دەکرد.
ئەکتەرێکی رۆح سووك و شیرین بوو، نواندنێکی نەرم و بێ گرێ ی دەکرد، هەستت بەخۆش ویستنێکی ڕاستەقینە دەکرد بۆ فەرهاد، ئەم هەست کردنەی بینەر ئەنجامی راستگۆیی بوو لەگەڵ کاراکتەرو رۆڵەکەی خۆی.
رووبار لە ئادیابیندا لە دەرگا فرەوانەکەیەوە هاتە ژوور، چاوەڕوانی مەکەن بەوئاسانیە لێی دەرچێ.
زیاد کەریم (سەلوان)
کە سەلوانی کوڕی بەهجەت پاشا بو، کاتی خۆی بێ ویستی خۆی ژنێکیان بەسەردا سەپاند خۆشی نەدەویست، بۆیە بەردوام وەك را ِوچیەك چاوبازی لە گەڵ ئایشێ ی خوشکی خەدیجەی ژنی مومتاز پاشا دەکرد، کە باوکی هەردوکیان خوێنی یەکتریان فڕ دەکرد.
بەهجەت پاشا کە بە کەین و بەینی سەلوانی کوڕی و ئایشێ ی زانی، زۆری پێ خۆشبوو، وای مەزەندە کرد سەلوان هان دەداو ئایشێ هەڵدەگرێ و بەمەش حەیاو نامووسی مومتازی لە تورەگە دەکاو سعودی دەشکێنی.
بەڵام لە ئاخیردا وا دەرنەچوو، چونکە ئایشێ و سەلوان بڕیارێکی عاقلانەیان داو بە مرازی خۆیان گەیشتن.

زیاد کەریم و کاراکتەرەکەی لەگەڵ یەک کەک نەبوون، نەیدەتوانی ببێتە ئاشقێك و بۆ هەموو دەسەڵاتی خۆیەوە گوزارشتێکی راستگۆیانە لەو ئەشقە بکات،
زۆر بەلاوازی چووە بەردەم مومتاز پاشاو راستەوخۆ پێی گوت: پاشا لە دەرکەی هاتیمە ژۆرە، دەمەوێ بمکەیە کوڕی خۆت.
دیمەن و دیالۆگەکە لەو ساتەوەختە گەرمە دەروونییەی پاشا ئەوەندە ساردو سڕو بوو، من بومایە لەجیاتی دەرهێنەر هەرگیز بەو دیمەنە رازی نەدەبووم ئەو دیمەنە مردووە وا بە سادەیی تێپەڕێ.

شوێنی نالی لە پرۆژەی بنیادنانی گوتاری نەتەوەیی کوردا.. نووسینی/ عەتا قەرەداخی

قسەکردن لەسەر ئەزموونی شیعری شاعیرێکی گەورەی وەك (نالی) کارێکی هەروا ئاسان نییە لەکاتێکدا بەرهەمی(نالی)لە ئاستێکی بەرزی داهێناندایەو جیهانبینی شیعری (نالی) گەلێك لەوە فراوانترو هەمەلایەنترە کە بتوانرێت تەنیا لە ڕوانگەیەکەوە بخوێندرێتەوە. ئەمەش سەرەڕای شێوازی قورسو بنیادی کلاسیکانەی تێروتەسەل لە هونەرەکانی شیعری کلاسیکی عەرەبیو فارسی کە ئەوەش کردەی گەیشتنی بەدۆزینەوەی ئاستی دەلالی یان بەشێوەیەکی تر زمانی ئەودیوی دەقی ئاڵۆزتر کردووە. یەکەمین هەنگاویش بۆ دۆزینەوەی پرسیاری (نالی) لەسەر بنەمای گەیشتن بەخوێندنەوەی زمانی ئەودیوی دەقەکانیەوە دەگاتە ئەنجام، واتە خاڵی یەکەم بۆ دۆزینەوەی پرسیاری (نالی)و چۆنیەتی ئاڕاستەکردنی لە دۆزینەوەی دەلالەتە زمانیەکانی دەقەکانییەوە دەست پێ دەکات.
دیارە ئاخاوتن لەسەر تێکڕای ئەزموونی (شیعری نالی) کارێکی گرانەو دەقی (نالی) زیاتر لە خوێندنەوەیەك هەڵدەگرێت ئەوەش خەسڵەت و سیمای دەقی زیندووە کە سنوری تاك رەهەندیو تاك جیهانبینی دەبەزێنێت. ئاستی داهێنانی نالی لەبەر ئەوە نییە کە

توانای بنیادنانی ساختمانێکی زمانی قەشەنگی هەبووە. بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ ئەو مەدلولانەی کە ئەو پێکهاتە زمانییە هەڵیدەگرێت، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جیهانبینییە گەردوونییەی کە لەپشتی دەقەکانی (نالی) یەوە راوەستاوە. دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پرسیارە مەعریفیانەی کە لە هەر دەقێکدا بەرز دەکرێنەوە.

من لێرەدا دەمەوێت دەربارەی لایەنێك لەبەرهەمی شیعری (نالی) بدوێم کە پێشتر چەند جارێك پێم لەسەر داگرتووە ئەویش ئەوەیە کە لێ دوای ئێحمەدی خانی، (نالی)م بە بنیادنەری گوتاری مانەوەی کوردی داناوە(١)، لەم لێکۆڵینەوەیەدا هەوڵدەدەم دەربارەی بنەماکانی گوتاری نەتەوەیی کوردی لەبەرهەمی شیعری (نالی)دا بدوێم. هەروەها رووە پۆزەتیفو نێگەتیفەکانی کارکردنی نالی لەو بوارەدا بخەمە بەردەم تێڕامانو لێکدانەوەو ئەنجامیش لەمیانەی جیهانبینی شیعرییەوە شوێنی نالی لەو پانتاییەدا دەست نیشان بکەم.

گوتاری مانەوەی کوردی لەڕاستیدا گوتارێکی سیاسییە، بەڵام لەمێژوو و کەلتوری کوردیدا شێواندنی باری سروشتی گەشەکردنو بەرەو پێشەوە چوون وەهای کردووە کە دیاردە کۆمەڵایەتیو کەلتوریو روناکبیرییەکانیش لەباری سروشتی خۆیاندا نەبن، هەر ئەوەش بۆتە هۆکارێك کە شیعر بەگەلێك بابەتی تر باربکرێتو ببێتە پانتاییەك بۆ لێکدانەوەی مێژوو و سیاسەتو کۆمەڵناسی، ئەمە سەرباری ئەرکی ئیستێتیکیو مەعریفی. هەر لەم روانگەیەوە گوتاری مانەوەی کورد کە گوتارێکی سیاسییە لە سنوری شیعردا بۆ یەکەم جار لە کەلتوری کوردیدا سەرهەڵدەداتو دەردەکەوێت. گوتاری مانەوەی کوردی لەسەر بنەمای ئامادەبوونی هەستو هۆشیاری نەتەوەیی فۆرمەلە دەبێتو لە گەوهەردا بریتییە لە پرۆژەی هێشتنەوەی کەسێتی کوردی لە لەناوچوونو تێکشکاندنی تەواوەتی(٢)، لەهەمان کاتدا ئەم گوتارە سەرباری ئەوەی رۆحی پاراستنی لەخۆیدا هەڵگرتووە ئیحای بەرەو بزاڤو رابوونو خۆ دروست کردنەوەش هەڵدەگرێت. واتە سەرباری سیماو خەسڵەتیخود پاراستن جۆرێك لەپرۆژەی دژوەستانیش پێشنیار دەکات کە ئەویش دیدێکی ئایندەخوازی هەڵدەگرێتو ئاماژەی گەیشتن بەئاستی بوون لەداهاتوودا هەڵدەگرێت. هەر ئەم بۆچوونەشە کە وای کردووە سەرباری ئەوەی ئەم گوتارە لە پانتایی مێژوودا ئیش دەکاتو حاڵەتە مەئلوفەکان دەدوێنێ هێشتا جۆرێك لە ئەزمونگەرێتی لەخۆیدا کۆ بکاتەوەو لەهەمان کاتدا مامەڵە کردنیشی لەگەڵا مێژوودا جۆرێك لە خەیاڵو ئەندێشەی بنیادنانی یۆتۆپیا هەڵبگریت. یۆتۆپیایەك کە مەودای بوون تیایدا فراوانو پرسیاریش لەبوون رەهەندی بینینش سەرباری مانەوەی گەوهەری ئەم گوتارە لە جوغزێکی داخراودا ئەم تاك بینین رەت بکاتەوە. گوتاری (مانەوە) بووێتێ جیهانبینی بەشێکی

زۆری شیعری کوردی، کۆ ئەوێش وەك وتمان باری سیاسو مێژوویی سێپاندوویێتی.

قۆناغی مێژوویی ژیانی نالی

نالی لە نێوان ساڵی (1880-1856)دا ژیاوە (3). قۆناغی سەرەتاو لاوێتی ژیانی تا بەجێ هێشتنی وڵات لە سلێمانیو دەوروبەریدا بەسەربردووە. لەڕووی مێژوویییەوە تەمەنی نالی دەکەوێتە قۆناغی کۆتایی فەرمانڕەوایی میرنشینی بابانەوە. وەك ئاشکرایە میرنشینی بابان بریتی بووە لە فەرمانڕەواییەکی سنورداری ناوچەیی کە بەرهەمیقۆناغێکی دیاری کراوی گەشەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەوارییە. کۆمەڵگەی کوردەواری لەڕووی نەشونماو بەرەو پێش چوونەوە تا ئەو قۆناغە گەیشتۆتە ئاستی دروستکردنی میرنشین لەکاتێکدا لە گەشەی کۆمەڵگەی گەشە ئاسایدا کۆمەڵگە دەگات بە ڕۆحی ڕەهای کۆمەڵگا کە ئەویش بریتییە لە دەوڵەت. بەڵام کۆمەڵگای کوردەواری لەدوای رووخاندنی دەوڵەتی میدەوە تا سەردەمی نالی توانیوویەتی بگاتە ئاستی پێکهێنانی دامەزراوی میرنشین کە دەتوانین بڵێین بریتییە لە ئاستێکی دیاری کراوی گەشەی خۆلأ. دروست بوونی میرنشین لە بری دەوڵەت مانای بوونی جۆرێك لە تێك چوون لە گەشەی سروشتی ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەدا.
لێرەدا ئەوە ئاشکرا دەبێت کە هەستو هۆشیاری نەتەوەیی لەسەر وەختی (میرنشینی بابان)دا یان هەرنەبووە یان ئەگەر هەشبووبێت زۆر لاواز بووەو تەنیا لە سنوری کاردانەوە بەرامبەر بەو هێزو دەوڵەتانەی کە ویستوویانە میرنشین داگیربکەن زیاتر نەبووە. واتە هەستی نەتەوایەتی لەسەر وەختی (میرنشینی بابان)دا ئەگەر هەشبووبێت ئەوا نەگەیشتۆتە ئەوئاستەی کە ببێتە ڕۆحو مێتیفی جوڵاندنی میرنشینو لەسەربنەمای ئەو هەستە نەتەوەییە کاربکات وەك پارێزەری بەرژەوەندیو کەسیەتی نەتەوەیی خۆی نمایش بکات، بەڵکو بەپێچەوانەوە میرنشینی بابان لەگەلأ ئەوەشدا کە لە میرنشینە کوردیەکانی تر گەشە سەندوو تربووە. بەڵام هێشتا ئیدارەیەکی ناوخۆ بووەو ناوچەیەکی جوگرافی دیاریکراوی لە کوردستان بەڕێوەبردووە. لێرەوە دەردەکەوێت ئەگەر گوتاری نەتەوەیی کوردی پێناسە بکرێت کە پەیڕەوی هیچ سنوورێکی دەستکرد ناکات لە کوردستاندا و بەسەر هەموو سنورەکانی پێوەندی خێڵایەتیو کۆمەڵایەتیو ئایینیو مەزهەبیدا دەپەڕێتەوە، ئەوا گوتاری میرنشینی بابان بریتی بووە لەو گوتارە سیاسیەی کەتەنیا لە سنوری جوگرافیو ئیداری خودی میرنشین خۆیدا بوونی هەبووەو نەیتوانیووە بپەڕێتەوە بۆ دەرەوەی سنووری میرنشین. بەواتا گوتاری میرنشینی بابان نەبێتە

گوتاری نەتەوەیی کوردی. لەڕاستیدا پێویستە ئەوەش بدرکێنین کاتێ عەرەب باس لە گوتاری نەتەوەیی عەرەبی دەکەن سەرچاوەیەکی خاوەن ناسنامەی مێژوویی‌و کەلتووری هەیە بۆی بگەڕێنەوەو هەر لەسەر بنەمای ئەو ئامادەبوونە خەسڵەتەکانی گوتاری نەتەوەیی خۆیان دیاری بکەن کەئەو بنەما ئامادەش بریتییە لە کەلتوری ئیسلامی‌و فیکری نەتەوەیی عەرەب کە بەرهەمی فیکری‌و عەقڵی چەندین بیرمەندی گەورەی وەك فارابی‌و غەزالی‌و ئیبن روشد ئیبن خەلدون‌و... تاد، بەڵام بە گوێرەی کورد ئەو ئامادە بوونە مێژوویی‌و کەلتوورییەی رابردووی نییە بۆیە زیاتر هەردەبێ بگەڕێینەوە بۆ بواری شیعر کە دیار ترین رەگەزی کەلتوورییە لە مێژووی کورددا کە کورد کردویەتی بەپانتاییەك بۆ بەرجەستەکردنی بیرو بۆچونەکانی لەنێو ئەوانەشدا بۆ بەرجەستەکردنی هەست‌و هۆشیاری نەتەوەیی.

نالی هاوتەمەنی نیوسەدەی کۆتایی میرنشینی بابان بووە، لێرەدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات، داخۆ شیعری نالی چەندێ پەیوەستی ژیانی سیاسی ئەو میرنشینە بووە؟ ئایا گوتاری سیاسی میرنشین‌و گوتاری ئەدەبی نالی یەکیان گرتووە؟ یان ئایا گوتاری مانەوەی نەتەوەی کورد لە جیهانبینی شیعری (نالی)دا لە گوتاری سیاسی میرنشین تێپەڕی کردووەو گەیشتبێتە ئاستی گوتاری نەتەوەیی کورد؟ ئایا گوتاری شیعری نالی بە ئاڕاستەی ناوەندێتی فەرمانڕەوایی میرنشین‌و لەوێشەوە بە ئاڕاستەی ناوەندێتی فەرمانڕەوایی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بووە یان خاوەنی خەسڵەت‌و کەسێتی سەربەخۆی خۆی بووە؟ لەدوای هەموو ئەم پرسیارانەش دەپرسین ئایا گوتاری نالی پاشکۆی سیاسەت‌و عەقڵیەت‌و ستراتیژی میرنشینی بابان بووە یان میرنشین لەسەر رێحگوتاری نالی رێیشتووە؟ پێش ئەوەی لەدوای دۆزینەوەی وەڵامی ئەو زنجیرە پرسیارەی سەرەوە بڕۆم پێم باشە گوتاری مانەوەی کورد بناسێنم، گوتاری مانەوەی کوردی بریتییە لە هەوڵدانی کورد بۆ هێشتنەوەی کەسێتی نەتەوەیی کوردو کارکردن بۆبەرەو بڵند کردنەوەی ئاستی هۆشیاری کوردی لەڕووی نزیك کردنەوەی لە رێحی رەهای کۆمەڵگە واتە دەوڵەت. شان بەشانی بنیادنانی پرۆژەی بیناکردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردی‌و هەوڵدانی بۆ گەیاندنی کورد بەمێژوو.

تا ئێستە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا راوبۆچوونی باو ئەوەیە کە ئەحمەدی خانی یەکەمین شاعیری کوردە لەڕووی مێژوویییەوە کە سەرەتای گوتاری نەتەوەیی کوردی بنیاد ناوە، بەڵام ئەو بەڵگانەی کە بۆ سەلماندنی ئەم بۆچوونە دەهێنرێتەوە زیاتر مایەی لێدوان‌و گفتوگۆ لەسەرکردنن، ئەگەر ئەحمەدی خانی (1650-1706) لە کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتووی ئەوروپیدا بژیایە دەشیا درکاندنی رایەکی

لەوجۆرە بەرامبەر بەجیهانبینینی شیعری بۆ چەندو چون وەربگیرایە، بەڵام هەرئاوا ئاسان نیە کە لە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتووی سەدەی حەڤدەی وەك كۆمەڵگەی کوردیدا کە هیچ بنەمایەکی پیشەسازی دەرنەکەوتووە دەرکەوتنی بۆچوونی نەتەوەیی پێویست بۆ قۆناگێ مێژووییەکەو ئاستی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای کوردی لەو کاتەدا تەنیا وەکو ئاستی پەرەسەندنی هەست و هوشیاری تاکەکەسی دەستەبژێر لێکدەرێتەوە. ئەحمەدی خانی وەکو پیاوێکی ئایینیو لەهەمان کاتدا پەیوەست بە یاساو دەستورو پەیامی فکری ئیسلامییەوەو لە کۆمەڵگایەکی دواکەوتووی وەکو کۆمەڵگای کوردیی ئەو کاتەدا گوتاری نەتەوەیی بونیاد بنێت مایەی لەسەر وەستانە، کە لەو مێژووەدا بابەتی نەتەوایەتی و ناسیونالیزم لە ئەوروپاش نەبووبووە گوتاریکی خاوەن شوناس. دەشێ هەستیاری مرۆڤ پێش قۆناغی ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەو هەستیاری کۆمەڵایەتی بکەوێت، بەڵام دیسان ئەوپێشکەوتنەی (هەست) دوو سەدە پێش مێژوو بکەوێت ئاسایی نیەو جێگای پرسیاری قووڵە.

مەبەستمان لەناو هێنانی ئەحمەدی خانی لێرەدا ئەوەیە کە ناشێت هەروا بەئاسانی دەربارەی گوتاری نەتەوەیی لەبەرهەمی شیعری ئەودا بڕیاربدەینو بەڵام بینینی بنەمای گوتارێک کەپەیوەندی بەکوردو کرمانجو باری ژیانی کوردەوە هەیە، ئەگەرچی بەس نەبێت بۆ ئەوەی جیهانبینینی شیعری خانی ناسنامەی شیعری نەتەوەیی تەواو وەربگرێت، بەڵام ناشکرێت ئەوە بە سەرەتایەکی گرنگ دانەنرێ. دەشێ خانی مەمو زینی کردبێتە بەهانە بۆ گوزارشتکردن لە ژیانی ناهەمواری کۆمەڵایەتی ئەو سنورە جوگرافیایەی کە ژیانی تێدا گوزەراندووە ئەوەش پەیوەندی بە ژیانی سیاسیو مێژوویی کوردەوە هەبووە لەو قۆناغەدا. بەڵام ئەو پرسیارەش سەرهەڵدەدات ئەگەر خانی لەسەدەی حەڤدەیەمدا گوتاری نەتەوەیی کوردی بونیاد نا بۆچی لەدوای خۆیەوە ئەو گوتارە بەردەوام نەبوو؟ لە ئێستەدا کە ئێمە باسی بوون یان نەبوونی ئەو گوتارە لای نالی دەکەین دەزانین ماوەی نێوان ژیانی ئەدەبی خانیو نالی نزیکەی سەدەو نیوێکە.

ئێمە پێشتر دەربارەی یەکەمین هەوڵی گەڕانەوە بۆ یادوەری کوردی دواینو گوتمان باباتاهیری هەمەدانی (930ز-1010ز) یەکەمین شاعیری کوردە کە گەڕاوەتەوە بۆ بەکارهێنانی رەمزو هێماو دەلالەتەکانی ئایینی زەردەشتی (4) ئەمەش بەڵگەی بونی جۆرێك لە هەستکردنە بەگەڕانەوە بۆ زیندوو کردنەوەی ڕابردوو. رابردووی کەسێتی کوردی ، دەشێ گەڕانەوە بۆ بەکارهێنانی هێماو دەلالەتە ئایینیەکانی کۆنترین ئایینی نەتەوە بەڵگەی بونی جۆرێك لەهەستی نەتەوایەتی بێت، بەڵام بوونی هەستێکی سادەی نەتەوەیی لە ئاستی تاکە کەسو لەپانتایی

شیعریشدا کەشیعر زیاتر بەرهەمی خەیالأو ئەندێشەو خەونەو ناشێت وەك گوتار قسەی لەسەر بکرێت چونکە کاتێ باسی گوتار دەکەین بەواتا دەبێ بنەماکانی پرۆژەیەك بۆ فۆرمەلەبوونی ئەو گوتارە ئامادەبوونی هەبێت. بنەمای پڕۆژەیەکی لەو جۆرەش نەلای بابا تاهیرو نەلای ئەحمەدی خانی نابینرێت.
ئەگەر سەرنجی ئەو قۆناغە مێژووییە بدەین کەنالی تیایدا ژیاوە ئەوا دەبینین نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدە لەکوردستان بەگشتی لەبارێکی دواکەوتووی پێوەندی خێڵایەتیدا بووەو کوردستان لە نێوان چەند میرنشینێکدا دابەش کراوە کە دیار ترینیان لەو مێژووەدا میرنشینی ئەردەڵانو بابان بوون کە هەریەکە لەم میرنشینانەش نوێنەری بەرژەوەندی چەند خێڵێکی کوردو ناوچەیەکی جوگرافی دیاری کراو بوونو هەریەکەش لەم دوو میرنشینە گەرچی هەندێ جار ویستوویانە خۆیان وەها نیشان بدەن کە سەربەخۆن، بەڵام لەڕاستیدا ئەردەڵان پەیوەست بووە بە ناوەندێتی ئیمپراتۆری سەفەویو بابانیش ڕاستەوخۆ پەیوەست بووە بەوالی بەغداو ناڕاستەوخۆش لەڕێگای ئەوەوە پەیوەست بووە بەناوەندێتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانییەوە.
کەواتە هیچ کام لەو دوو میر نشینە خاوەنی گوتاری نەتەوەیی کورد نەبوون خۆ ئەگەر ئەو میرنشینانە تەواو سەربەخۆش بوونایە ئەوە هێشتا هەر ناکرێت بەهەڵگری گوتاری نەتەوەیی کورد دابنرێن، چونکە گوتاری نەتەوەیی سنورەکانی نێوان جوگرافیای نەتەوە دەڕوخێنێت، تەنانەت ئەگەر میرنشین لەئاستی دەوڵەتیشدا بوایە مادەم نوێنەری هەموو نەتەوە نییە هەڵگری گوتاری نەتەوەی کورد نابێت. لەم بارەیەوە ناجی عەلوش لای وایە: سیستەمی دەوڵەتی بەشێك لە نەتەوە سیستەمێکی خێڵایەتیو تایەفەگەری دەبێتو بەپێچەوانەی پڕۆژەی ڕێنسانسی نەتەوەییەوە دەبێت(5) هەر بەم پێودانگە هیچ کام لەو دوو میرنشینەی لەسەردەمی ژیانی (نالی) دا هێشتا لەفەرماندا مابوون هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردیو پڕۆژەی ڕێنسانسی نەتەوەیی کورد نەبوون.
بەڵام سەرباری ئەوەی کە میرنشینی بابان هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردی نەبووەو پەیوەست بووە بە ناوەندێتی دەوڵەتی عوسمانیو لەڕووی یاساو دەستورو شەریعەتی ئیسلامەوە لەڕووی دامەزراوی بەڕێوەبردنەوە دامەزراوی بەڕێوەبردنی خێڵایەتی بووە، بەڵام هێشتا میرنشینی بابان خاوەنی کەسێتییەکی دیاری خۆی بووەو لەدیارترین میرنشینەکانی کورد دەژمێردرێتوهەر لەسەردەمو لەسەروەختی فەرمانڕەوایی ئەویشدا شاری سلێمانی دروست کراوە کە لەپێشەنگی ئەو شارانەیە لە کوردستاندا کە خەسڵەتی شاریان هەیە، دروست بوونی سلێمانی لەسەردەمی میرنشینی (بابان)دا بەرەو ئەو لێکدانەوەیە

سەرنجمان رادەکێشێ کە لەگەڵ دروست بوونی شاردا سەرەتایەکی سادەی پیشەسازی دەردەکەوێت، هەر لەبنەڕەتیشەوە سلێمانی وەك شار کە دروست بووە بەسروشتی خۆی لەئەنجامی گەشەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواری لەو ناوچەیەدا دروست نەبووە. بەڵکو نەخشەی شارو چۆنیەتی دروست کردنی بیناو شەقامو بازاڕو ئاوو ئاوەڕۆ لەدەرەوەی کوردستان هێنراوە واتە پڕۆژەی بیناسازی دروست کردنی کوردستان لەبنەڕەتەوە بەرهەمی عەقڵی کوردی نەبووە. خواستی عەقڵی بیناسازیو ئەندازیاری لەدەرەوە بۆ بنیادنانی سلێمانی لەگەڵ خۆیدا سەرەتا سادەکانی پیشەسازی لەگەڵ خۆیدا هێناوە. هەر بەو پێیەش لەلایەك بنەمایەکی سادەی مەسەلەی هەستیاری نەتەوەیشی لەگەڵدا هاتووە.
لەلایەکی ترەوە بنیادنانی سلێمانی وەك شارێکی هاوچەرخ کاریگەری لەسەر هەستی دانیشتوانەکەشی هەبووەو بەرەو هاوچەرخێتی پاڵی ناون کەدروست بوونی ئاستێکی سادە لە هەستیاری نەتەوەیی لەم شارەدا بەتایبەتی لەنیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەمدا زیاتر رووی میرنشینی لەخێڵایەتییەوە بەرەو میرنشینی نەتەوەیی گۆڕیوە. دروست بوونی شاری سلێمانی بەو شێوەیەی لەسەرەوە باسکرا لە دوو لاوە کاریگەری لەسەر ناسروستی دروست بوونی هەستی نەتەوەیی کوردی لە قۆناغەکانی دواتردا هەبووە.
یەکەمیان لەبەر ئەوە ئەو هەستە نەتەوەییە لە (سلێمانی)دا هەر لەسەرەتاوە بەسروشتی دروست نەبووە، لە قۆناغەکانی دواتریشدا ئەوکاریگەرییەی پێوە دیار بووە تەنانەت تا ئێستاش لەڕوکەشدایە..و ناتوانێت شۆڕبێتەوە بۆ نێو رۆحی ئینسانی کورد چونکە سیفەتی سەرخانێکی خواستراوی هەیە، لەلایەکی تریشەوە ئەگەر ئەو خواستنە دەرەکیە لەگەڵ خواستنی عەقڵی بنیادنانی شاردا کاریگەری نێگەتیفی لەسەر پانتایی هەستو نەستی ئینسانی کورد نەبوایەو کۆمەڵگەی کوردەواری لەم ناوچەیەدا لە ئەنجامی گەشەی خۆیدا ئەو شارەی دروست بکردایە، ئەوا هەستی نەتەوەیی لە ئەنجامی گەشەی ناوخۆی خودی کۆمەڵگەی خێڵایەتی کوردیدا بەشێوەیەکی سروشتی دروست دەبوو، ئەودەمەش هەستی نەتەوەیی ڕەگو ریشەیەکی بەهێزتری دەبوو لە ڕووکەشدا نەدەمایەوەو بەڵکو هەر خۆی لە ناخی کۆمەڵایەتی ئینسانی کوردەوە هەڵدەقوڵاو لە سنوری هەستیشەوە دەگوازرایەوە بۆ سنوری هۆشیاری.
بەتێڕوانینی من دروست بوونی سلێمانی بەشێوەیەکی سیاسیانە کە دەرئەنجامی بڕیاری میرنشین بوو لەبری ئەوەی بە سروشتیو لەئەنجامی گەشەی کۆمەڵایەتی ناوچەکەدا بوایە بۆتە هۆی شێواندنی دروستبوونی هەستی نەتەوەیی کورد هەر لەیەکەم لەدایکبوونیەوە.
نالی وەك شاعیرێکی داهێنەری هەستیار هاوچەرخی ئەو قۆناغە

مێژوویەی ژیانی سیاسیو کۆمەڵایەتی مێژوویی میر نشینی بابانو سلێمانییە. بەڵام ئەوەی گرنگە ئایا نالی لەژێر کاریگەری شارو گوشاری میرنشینندایە یان بەشێوەیەکی تر جیهانبینی شیعری نالی بەکاریگەری شارو ئامادەبوونی میر نشین لە سنووری شاردا بەرجەستە بووە یان بەپێچەوانەوە نالی وەك شاعیرێکی داهێنەر لەو دیوی سنوری شارو میر نشینەوە یۆتۆپیایەك دروست دەکاتو دەخوازێت میر نشینو شار بگەنە ئاستی ئەو یۆتۆپیا قەشەنگە ؟

نالی شاعیرێکی دیارو داهێنەری سنوری میرنشینی بابان بووە. بۆیە بە لەبەرچاو گرتنی ئەو مێژووە کە میرنشینی بابان فەرمانڕەوا بووەو ((نالی))یش لە لایەك شاعیرێکی دیارو لە لایەکی تریشەوە هەم مەلاو هەم سەر بەیەکێك لە خێڵە دیارەکانی سنوری بابان بووە ئەویش جافی میکایەڵییە لەبەر ئەوە ناشێت نالی لە بەرامبەر ئەو میرنشینەدا بێ لایەن بووبێت. کەواتە یان نالی لەگەلأ ئەو میرنشینە بووەو وەك شاعیری میرنشین خۆی نیشانداوە یان لە هەڵوێستی دژی سیاسەتو ستراتیژی میرنشین دا بووە. لەبەرهەمی شیعری (نالی)دا بەڵگەی شیعری بۆ دژایەتی کردنی میرنشین نادۆزینەوە بەڵام لەهەمان کاتدا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئەگەر نالی لەگەلأ سیاسەتی میرنشین تەبا بووە داخۆ لەو ڕوانگەیەوە بووە کە میرنشینی بەنوێنەری باڵای نەتەوەکەی زانیوە؟ یان لەو ڕوانگەیەوە بووە کە نالی وەك مەلایەکی ئایینی بەو چاوە ڕوانیووێتی کە میرنشینی بابان لە سنوری (سلێمانی)دا نوێنەری راستەقینەی فەرمانڕەوایی ئیسلامی بووە؟ گەڕان لە دوای وەڵامی ئەم دووپرسیارەو پرسیارەکانی تریش ڕێگا خۆش دەکات بۆ دیاری کردنی ڕۆڵی (نالی) لە بنیادنانی پڕۆژەی گوتاری مانەوەی کورددا.

دیارە گومان لەوەدا نیە کە نالی وەك شاعیرێکی پایە بەرز سەرچاوەی زانستو زانیاریو روناکبیری بریتی بووە لە کەلتووری ئیسلامیو هەر لە سایەی ئەو کەلتوورەشدا لە ناوچەیەکی دواکەوتووی کوردستاندا گەیشتۆتە ئەو پلە باڵایەی ئاستی ڕووناکبیری کە ئەنجام بۆتە یەکێك لە لووتکە دیارەکانی شیعری کوردی لەمێژووی کۆنو نوێدا. هەڵبەتە نالی وەك مەلایەکی ئایینی ئیلتیزامی بە گەوهەری ئایینەکەوە هەبووە، بەڵام ئایا ئەو ئیلتیزامە گەیاندویەتییە ئاستی تەماهی کردنو تواندنەوە لەڕۆحی ئایینەکەدا یان سەرباری ئیلتیزامی تەواویش بەپەرەنسیبو دەستوورەکانی ئیسلامەوە خودێکی زیندوو کە سیمای کەسێتی کوردییە هەرماوەو ئەویش بریتی بووە لە کەسێتی نالی کە هەنگاوی بەرەو دابڕان لە گەوهەری گوتاری سیاسی ئایینی ئیسلام ناوە؟ یان لە ئاڕاستەیەکی تردا نالی لەبری ئەوەی لەناو گەوهەری کەلتووری ئیسلامدا بتوێتەوە، داخۆ هەوڵیداوە گوتاری

مانەوەی نەتەوەیی کوردو گوتاری ئاینی یەك بخاتو بەو پێیەش گوتاری ئاینی ئیسلام بە بەرژەوەندی دروست کردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردی بەکاربهێنێت؟

ئێمە پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد کە ناکرێت دوور لەبارو دۆخی کۆمەڵایەتیو مێژووییو ئاستی ژیانی سیاسیو فیکری کۆمەڵگەی کوردەواری ئەو قۆناغەی کەنالی تێدا ژیاوە. وەڵامی پرسیارەکانی سەرەوەمان دەستگیربێت. هەر وەك ئاماژەشمان بۆ ئەوە کرد کە نالی هاوچەرخی دوا قۆناغی میرنشینی بابان بووە کە میرنشینێکی خێڵایەتی کوردی بووەو هەستو هۆشیاری نەتەوەیی کوردیش وەك دەرئەنجامی سروشتی گەشەی کۆمەڵایەتی دروست نەبوون. دروست بوونی شاری سلێمانیش وەك شارێکی هاوچەرخ لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمداو بوونی بە پایتەختی میر نشین لە ئەنجامی گەشەی ئاسایی ژیانی کۆمەڵگەی کوردەواری لەو ناوچەیەدا نەبووە، بەڵکو سلێمانی بە بڕیارێکی سیاسی میرانی بابان دروست بووە تا بیکەنە پایتەختی میرنشینەکەیان. هەر لێرەشەوە ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئایا بیرکردنەوە لە دروستکردنی سلێمانیو کردنی بە پایتەختی میرنشین بەرهەمی ئەقڵی کوردی خۆیەتی یان بە ڕێنماییو پێشنیاری دەرەوە بووە؟ ئایا نەخشەو بەرنامەی بیناسازی سلێمانی کە لە دەرەوە واتە لە ڕۆژئاوا قەرز کرا لە ئەنجامی ئەقلأو سەلیقە پێشکانی میرانی بابان خۆیان واتە (کورد)بووە یان ئەویش بە ڕێنمایی عەقڵی ئەوانی تربوو؟ ئەو پرسیارانە پێویستیان بە وەڵامی مێژووییو سیۆسیۆلۆژی هەیە کە من لێرەدا بەجێیان دەهێڵم لە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆدا کە لەسەر (میرنشینی بابانو دوا قۆناغ لەگەشەی خێڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی) هەوڵی دۆزینەوەی وەڵامی ئەو پرسیارانە دەدەین.

بەڵام ئەوەی جێگای خۆیەتی ئاماژەی بۆ بکەین ئەوەیە کە گوتاری میرنشینی بابان گوتارێکی خێڵایەتی بووە واتە هەستو هۆشیاری نەتەوەیی بەو شێوەیەی کەناسنامەی نەتەوەیی بوون بەخۆی ببڕێت دروست نەبووە. هەر لاوازیو نەبوونی ئەو هەستە نەتەوەییە وەهای کردووە کە میرنشینەکە لە ئەنجامی کێشەی نێوان سەرانی میرنشیندا هەرەس بهێنێت.

(نالی) ئەگەر هەستو هۆشیاری نەتەوەیشی بەهێز نەبووبێت ئەوا وەك کەسێکی ڕووناکبیری ئەو سەردەمەو وەك شاعیرێکی داهێنەریش هەستی بەوە کردووە کەچی پێویستە بۆ بەرژەوەندیو مانەوەی میرنشینو چیش دەبێتە هۆی هەرەس هێنانو لەناوچوونی هەر ئەو هەستکردنە وەهای کردووە لەئاستی هەر کارێکی پەسەندا دڵخۆشو خەنی بێتو زۆر جاریش ئەو هەڵوێستە دروستانەی میرنشین کار لە هەستی شاعیرانەی نالی بکەنو ئەو حاڵەتەش بگوازرێتەوە بۆ نێو پانتایی دەقە شیعرییەکانی

نالی، وەسف کردنی پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشا سەرنجمان بۆ ئەوە ڕادەکێشێت کە ئەو یۆتۆپیایەی نالی لە خەیاڵی مەودا فراوانی شیعری خۆیدا دروستی دەکات کۆمارێکی نمونەیی بێتو ئەحمەد پاشا لە لووتکەی هەرەمی ئەو یۆتۆپیایەدا بێتو پاسەوانەکانیش سوپای پارێزەری یۆتۆپیاکە بن.

ئەم تاقمە مومتازە کەوا خاصەیی شاهن
ئاشوبی دڵی مەملەکەتو قەلبی سوپاهن.

گەرچی ئەولێکدانەوەیەی لە دیوانی (نالی)دا بۆ ئەم بەیتە کراوە جۆرێکی ترەو وشەی ئاشوبو قەلب وەها لێکدراونەتەوە کە تەنیا مانای ڕووکەشیان وەرگیراوە ئەویش لەبەر ئەوەیە وشە یان دێڕەکە بەجیاو بەبێ دۆزینەوەی دەلالەتەکانی لە سیاقی دەقەکەدا وەرگیراون. بەڵام لێکدانەوەی دروستی دەلالەتی ئەم قەسیدەیە ئەوەیە کە نالی لە خەیاڵیدا یان بەخەون یۆتۆپیایەك دروست دەکاتو ئەو یۆتۆپیایەش مەملەکەتی بابانە ئەو مەملەکەتەش سوپایەکی دلێری لە گەنجو لاوان پێویستە تاپارێزراو بێت. ئەو سوپایەش لەدەوری میر کۆدەبنەوەو مەملەکەت دەپارێزن دەستەی ئەحمەد پاشا دەستەی چاپووکی ئەو سوپایەن کە گڕوکڵپەی ناو جەرگەی مەملەکەتنو هەر خۆشیان هێزی بزوێنەری سەرجەم سوپای میرنشینی بابانن واتە ئەو یۆتۆپیایەی کە نالی بەخەیاڵ دروستی کردووە بەپێی ئەولێکدانەوانەی کە گوایە نالی لەسەردەمی ئەحمەد پاشادا لە سلێمانی نەماوەو دوای ئەوەی کە ساڵی 1839 ئەحمەد پاشا بۆتە میری بابانو لەم بارەیەوە مامۆستا جەمال بابان دەڵێت: ئەحمەد پاشا گەورەترین کوڕی سلێمان پاشا بوو ساڵی 1839 جێگای باوکی گرتەوە. ئەم میرە میرێکی لێهاتووو مەردبوو، جۆرێك لەدڵا ڕەقی تێدا بوو، ئارەزووی دروستکردنی سوپایەکی رێكو پێکی هەبوو کە بە نوێترین شێوە پێچەکی بکات.(6)

لێرەوە دەردەکەوێت ئەوەی نالی لەو قەسیدەیەدا بەرجەستەی دەکات بریتییە لە خەون یان بەرهەمی خەیاڵ کە ئەوەش لەگەڵ مێژوودا لێك دەدات، بەڵام دەلالەتی قوڵی ئەو قەسیدەیە لە سنوری ئەو یۆتۆپیایەدا دەدۆزێتەوە کە سنوورە نادیارەکانی لەو دیوی سنووری داخراو ناسراوی مەملەکەتەکەی ئەحمەد پاشاوەیە. دەبێ ئەوەش بزانین سەرباری بوونی بەڵگەیەکی مێژوویی بۆ سەلماندنی بوونی ئەو سوپایە لەسەر وەختی ئەحمەد پاشادا، بەڵام ناشێت بڕوا بەوە بهێنین کە میرنشینێکی خێڵایەتی کوردی لەنیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەمدا دەستەیەکی وا نمونەیی لە سوپا هەبووبێت، دیسان ئەمەش بەڵگەی زیاتر بەهێزکردنی خەیاڵە ئەفسونگەرییەکەی (نالی) یە بۆ بنیادنانی یۆتۆپیایەك کە جێگای خەونە مەودا قووڵەکانی ئەوی داهێنەری تێدا ببێتەوە.

دەشێ لەپشتی ئەم قەسیدەوە جۆرێك لەهەستی نەتەوەیی هەبێت، بەڵام بە لێکدانەوەی ئێمە ئەمە تەنیا لەو ڕوانگەوەیە کە ئێمە خۆمان تا ئێستە وامان لە میرنشینی بابان روانیووە کە هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردە. خۆ ئەگەر ئێستە بەوردی سەیر بکەین‌و بگەڕێینەوە بۆ ئەو بۆچوونەی پێشتر گوتمان کە گوتاری میرنشین گوتاری نەتەوەیی کورد نییە. بەڵکو گوتاری خێڵایەتی کوردییە کە لە قۆناغێکدا توانیویەتی میرنشین دروست بکات. نالی لە دوو ڕوانگەوە یۆتۆپیای بابان دروست دەکات، پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشاش وەك سوپایەکی نمونەیی وەسف دەکات.

یەکەمیان لەو ڕوانگەوەیە کە گوتاری نالی هاوشانی گوتاری میرنشینی بابانە نالیش وا دەڕوانێ کە بابان بەرزترین ئاستی گەشەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی دروستی کردووە. واتە لە تێڕوانینی (نالی)یەوە میرنشینی بابان نمونەی باڵای فەرمانڕەوایەتی کوردەو دەبێ ئەمیش لەگەڵیدا بێت.

ئالێرەوە ماهیەتی گوتاری نالی لە مەسەلەی نەتەوایەتی ئاشکرا دەبێت ئەویش ئەوەیە لە چاوی دەسەڵاتو ستراتیژی میرنشینەوە کورد دەبینێ بۆیە ڕۆحی گوتاری نەتەوەیی نالی بەئەندازەی ڕۆحی گەشە سەندوی میرنشینی بابانە، ئەمەش وەڵامی ئەو پرسیارەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە نالی نەیتوانیوە گوتارێکی نەتەوەیی مەودا فراوانتر لە گوتاری سیاسی میرنشینی بابان دروست بکات، هەر لێرەشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە گوتاری سیاسی میرنشین نەخشەڕێژی گوتاری نەتەوەیی نالی دەکات کە ئەگەر لەڕوانگەی رێنسانسی نەتەوەییەوە بڕوانین‌و شێوازی گەشەی کۆمەڵایەتی‌و بەو پێیەش گەشەی فیکری‌و رووناکبیری سروشتی بێت دەبێ گوتاری نەتەوەیی نالی سنووری گوتاری سنوورتەسکی میرنشینی بابانی تێك بشکاندایەو بپەڕیایەتەوە بۆ هەموو جوگرافیای نەتەوە.

لەلایەکی ترەوە نالی کە وێنەیەکی یۆتۆپیایانەی پاسەوانەکانی ئەحمەد پاشا دەکێشێت دەشێ هیچ مۆتیڤێکی هەستی نەتەوەیی بوونی نەبێت‌و نالی وەك بەشێك لە ئیدارەی دەوڵەتی ئیسلامی لەمیرنشینی بابان بڕوانێت‌و هەر کارێکی پەسەندو هەر دیمەنێکی سوپایی بەهێز لە سنوری میرنشینی (بابان)دا بەشان‌و شکۆی دەوڵەتی ئیسلامی بزانێت‌و میریش بەو جێنشینە دڵسۆزە بزانێت کە وەڵامی خۆی بۆ ناوەندی (فەرمانڕەوایی) بەجوانی جێ بەجێ دەکات. لێرەدا مەبەستمان کەمکردنەوەی تێڕوانینی نالی نییە، چونکە دەشیا نالی لەم ڕوانگەیەشیانەوە بنیادی پڕۆژەی پێکهێنانی گوتاری نەتەوەیی کوردی بنایە کە ئەمیان جێ دەهێڵین بۆ دوایی‌و جارێکی تر بۆی دەگەڕێمەوە بەتایبەتی کە باسی هۆی کۆچ کردنی نالی‌و نەگەڕانەوەی بکرێت.

یەکێك لەشیعرە دیارەکانی نالی کە تائێستە ئەوانەی لەسەر (نالی)یان نووسیووە جگە لە گیوی موکریانی ئەوانی تر بە بەڵگەی هەستی کوردایەتی نالی دەزانن من پێم باشە لەمیانەی خوێندنەوەی شیعرەکەوە ئەو بڕیارە بدەین. نەك بە بوونی وشەی کوردو کوردی ئیتر وەها تێبگەین ئەوە نالی گوتاری مانەوەی کوردی بنیادناوە. هەر لە بنەڕەتیشەوە بۆچوونەکەی گیو مایەی قسە لەسەرکردنە. چونکە ناکرێت تۆ وەك پێویست داوای شتێك لە شاعیر بکەیت کە لەڕووی گەشەی کۆمەڵایەتییەوە کۆمەڵگە نەگەیشتبێتە ئەو ئاستە. لە بنەڕەتیشەوە بەراودکردنی نالی لەو قۆناغەدا لەڕووی بنیادنانی گوتاری نەتەوەییەوە بەشاعیرانی فارسو عەرەب کارێکی نادروستە چونکە هەریەکە لەو نەتەوانە مێژوویەکی ئامادەو کەلتورێکی ئامادەی پێشتریان هەبووە، بەڵام بەگوێرەی نالی ئەو زەمینە ئامادەیە بوونی نەبووە.

نالی دەڵێت:

تەبعی شەککر باری من، کوردی ئەگەر ئینشا دەکا
ئیمتحانی خۆیە مەقصودی لە (عمدا) وادەکا
یا لە مەیدانی فەصاحەتدا بە میپلی شەە سوار
بۆ تەئەممول بەو هەموو نەوعە زوبانی ڕادەکا
کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆ کوردییە خۆ کردییە
هەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالبی مەعنا دەکا
بێتە حوجرەم پارچە پارچەی موسوەدەم بکرێ بەڕێح
هەرکەسێ کوتاڵو پارچەی بێ بەدەڵ سەودا دەکا
شیعری خەڵقی کەی دەگاتە شیعری من بۆ نازکی؟!
کەی لەدیقەتدا پەتك دەعوا لەگەڵ هەودا دەکا؟!)

نالی لێرەدا بەیانی ئەوە دەکات کە ئارەزووی ئەوەی هەیە بە کوردی شیعر بنووسێت. لێرەشدا یان ئەوەتا نالی لەپێش ئەم شیعرەدا شیعری بە کوردی نەنوسیووەو ئەمە یەکەم ئەزموونیەتی، یان خودی ئەم شیعرە وەڵامە وەك لە دیوانی (نالی) دا هاتووە(7) بۆ کەسانێك ڕەخنەی ئەوەیان لە نالی گرتووە کە بەکوردی شیعر دەنووسێ. بەهەرحالأ ئەمەیان هێندەگرنگ نییە. بەڵکو ئەوەی گرنگە ئەو جیهانبینییەیە کە لەپشتی دەقەوە وەستاوە.

ڕاستەو خودی بکەر لەشیعرەکەدا کە خودی (نالی) یە لە کاردانەوەیەکدا هەڵوێستی خۆی دەردەبڕێتو ئەو هەڵوێستەش دوو ئاڕاستەی هەیە کە لە ئەنجامدا یەك دەگرنەوە. یەکێك وەسف کردنی توانای خۆیەتی کە چۆن یاری نێوان زمانەکان دەکاتو لەو بوارەشدا زمانی کوردی کەتا ئەوکاتە جگە لە شێوازی فۆلکلۆری شیعری

نەگەیشتۆتە ئەو ئاستە باڵایەی بەکارهێنانی کە نالی بەکاری هێناوە بەتایبەتی کە نالی شێوازی شیعری لێرەدا مەبەست عەروزو هونەرەکانی تری شیعری عەرەبیو فارسیە لە کوردیدا بەکاردەهێنێت کە ئەوەش خاڵێکی لاوازە لە ڕووی گوتاری نەتەوەییەوە.

ئاڕاستەی دووەم وەسف کردنی توانای داهێنانی خۆیەتی کە لەپڕۆسەیەکی بەراوردکاریدا بەرهەمی خۆی لە لووتکەدا دەبینێت کاتێ بەراوردی دەکات بە بەرهەمی شاعیرانی تر، ئەم دوو حاڵەتەش هەر لەپێناوی سەلماندنی شاە سواری خۆیدایە لەبواری (داهێنان)دا، بەڵام دەشێ وای لێك بدەینەوە لەبنەڕەتەوە بۆشاییەکی مێژووییو کەلتووری لەپشتی ئەو بۆچوونەی (نالی)یەوە دەردەکەوێتو ڕاستیەکەشی ئەوەیە کەپێش ئەو لەمێژووی کوردا پانتاییەکی گەورەی بێکردارلەڕووی داهێنانو بگرە نووسینیشەوە هەبووە بۆیە نالی وەك یەکەم کەسی داهێنەر بەیانی شۆڕشەکەی خۆی دەکات کە لە نووسینی شیعردا گەوهەری بەیانکردنەکەی نالیش هەڵوێستی کەسێکە کە دەیەوێت رۆڵی خۆی لە مێژوویەکی بێ کردار وەك بکەرێکی خاوەن کرداری ڕوودراو دروست کەر نیشان بدات. هەر لێرەوە گرنگی رۆڵی نالی دەردەکەوێت کە لەمێژووی ئێمەدا دەیەوێت لە رێگای داهێنانەوە بەزمانی کوردی لە پانتاییەکدا کە بکەری تیا دروست نەبووە ئەم خۆی ببێتە بکەر. دیارە ئەوەش تەنیا بریتی نییە لەکارێکی تاکە کەسیو چیتر لەدوایەوە هیچ هەنگاوێکی تر نەنرێت. بەڵکو بەپێچەوانەوە نالی لەو شۆڕشەیدا بنەمای پڕۆژەیەك دادەنێت کە دەتوانین بڵێین هەنگاوی یەکەمە بۆ گەڕانەوە بۆ زمانی نەتەوە با نالی ئەو هەنگاوەشی لەژێر کاریگەری مێتیقی هەستی نەتەوایەتیشدا نەنابێتو سەرچاوەکەی بریتیبێ لە گەڕانی خودێکی داهێنەر بەدوای ئەزموونی نوێدا نالی لە هەڵوێستی ئەزموونگەرانەی داهێنانی شیعریدا رێگای لەوە کەوتبێت عەروزی عەرەبیو شێوازی شیعری فارسی بەزمانی کوردی لە نووسینی شیعردا بەکار بهێنێت، بەڵام ئەنجام هەر بەوە دەگات کە نالی زمانی نەتەوایەتی دەکات بەزمانی شیعر. چونکە یەکێك لە توخمەکانی گوتاری نەتەوەیی بریتییە لە زمان. بەڵام نالی ئینقلابێك بەسەر شێوازی شیعری کوردی پێشتردا دەکات کە بەکێشی پەنجە یان فۆلکلۆری کوردی بوو ئەوەش لەگاتاکانەوە وەرگیراوە کە ڕەسەنایەتیەکی کوردی هەیە. (نالی) لەو هەڵوێستەشدا زیاتر بنەماکانی گوتارەکەی بەهێز دەکاتو هەر لە سنووری وشەدا نایهێڵێتەوە ئەگەرچی بە چەمکی (بارت)وشەی خۆی فیکرە. بەڵکو قووڵ دەبێتەوە بۆ مانا واتە بۆ مەبەست لە بەکارهێنانی ئەو زمانە کاتێ دەڵێت:

کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆ کوردییە خۆ کردییە

هەر کەسێ نادان نەبێ خۆی تالیبی مەعنا دەکا

ئەگەر سەرنجی ئەو دەلالەتە بدەین لەپشتی ئەم دوودڵییەوە وەستاوە ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە نالی لە دوو ئاستدا هەست بە کەمێتیو نا ئامادەبوون دەکات. ئاستی یەکەم (کەس بەئەلفاقم نەڵێ خۆ کوردییە) وشەی (خۆ) لێرەدا دەلالەتی جۆرێك لە دڵنیا کردن هەڵدەگرێت کە ئەویش دڵنیاکردنێکی نێگەتیڤە، چونکە ئەو بۆچوونە لە پشتیەوە وەستاوە کە کوردی لە ئاستێکی نزمدایەو دەشێ ئەوانی تر بڵێن ئەو زمانەی کە ئەو شیعری پێ دەنووسێت لەو ئاستەدا نییە بۆکارێکی وەها بشێو داهێنەرێك بەکاری بهێنێت. هەر لێرەوە جۆرێك لە بێ بەهاکردنی ئەو کارەی نالی دەردەکەوێت، بەڵام ئەوانەی کە بکەری نادیارن‌و پێیان وایە کە ئەو زمانەی نالی بەکاری دەهێنێ بۆ شیعر نوسین زمانێکی بێ بەهایە (چونکە کوردی)یە ئەوانە کێن؟ داخۆ هەر کوردن یان ئەو بکەرانەن کە زمان‌و کەسێتی کوردیان لە رابردوودا تێکشکاندووە؟ یان دەشێ هەر لەبنەڕەتەوە کەسانێکی وەها بوونیان نەبووبێت، بەڵام نالی لە ئەنجامی گومان کردنیدا لە سەرکەوتنی خۆی لەکارێکی لەو جۆرەدا ئەودڵییە فڕێ بدات، بەواتایەکی تر دەشێ نالی خۆی لە حاڵەتی هەستکردن بەلاوازیو نزمی ئاستی زمانی کوردیدا لەوکاتەدا لەلاوەعیدا ئەوە دروست بووبێت کەلەبەر ئەوەی زمانی کوردی ئەو ئامادەبوونەی زمانی عەرەبیو فارسی نییە دەشێ ئەم بکەوێتە بەرهێرش کاتێ بەکوردی دەنوسێت. ئەمەش دەمانگێڕێتەوە بۆ ئەو بۆچوونەی کە نالی لەگەڵان بەدوای ئەزموونددا کوردی بەکار هێناوە، ئەگینا ئەگەر لەسەر بنەمای ئامادەبوونی هەستی نەتەوەیی بوایە نەدەگەیشتە ئەو حاڵەتە شلۆقە، بەڵام لەگەلأ ئەوەشدا ئەم بۆچوونە لەبەهای پڕۆژەی نالی کەم ناکاتەوە چونکە بەپێی ئەم لێکدانەوەیە کەسێتی داهێنەرانەی مەزنتر دەبێت. چونکە داهێنەر بەردەوام بەگومان‌و دوودڵیەوە دەڕوانێتە کردەی داهێنان‌و ناتوانێت بە دڵنیایی بژیو مامەڵە لەگەلأ بابەتی داهێناندا بکات، کەسیەتی نالی لە پشتی ئەم شیعرەوە کەسێتییەکە ناتوانێت بگات بە یەقین. بەڵکو بەپێچەوانەوە بەردەوام لە ئەزموونددایە، لە هەر ئەزموونێکیشدا لەبەرامبەر ترسی سەرنەکەوتندا ڕادەوەستێت. نالی دەترسێ ئەزموونی بەکوردی نوسینی سەرکەوتن بەدەست نەهێنێت بۆیە پێش وەختە دەڵێ من لە سنووری مەئلووفی بنیادنانی شیعر نووسین دەرچووم، شێوازێکی نوێم بەرهەم هێناوە بەزمانی کوردی دەشێ ئێوە بکەونە سەنگەری دژایەتی کردنمەوەو ئەزموونەکەم رەت بکەنەوە. ئەم هەڵوێستەی نالی ناڕاستەوخۆ لێی دەدوێ حاڵی هەموو ئەزموونێکی نوێیە، چونکە بەردەوام نوێخوازیو تازەکردنەوە دەکەوێتە بەرهێرشی

کۆنە پارێزانو تەقلیدیەکان، کەواتە هەڵوێستی نالی هەڵوێستی تازە گەرێگە کە لە خەمی بنیادنانی ئەزموونی نوێدایە.

کاتی نالی لە ئاستی دووەمدا دەڵێت (کەس بەئەلفازم نەڵێ خۆکوردییە). ئەگەر سەرنجی وشەی (خۆ) بدەین سەرباری ئەوەی لەباری یەکەمدا جگە لە (خود) کە ئەویش مانای بکەری دروستکەری ئەو ئەزموونەیە لەهەمان کاتدا ئیحای جۆرێك لە دڵنیایی دەدات. لێرەدا نالی جارێکی دی بە بکەری نادیار کە دەشێ ئامادەبونیان هەبێت یان ئامادەبوونیان نەبێتو نالی لەحاڵەتی ترسدا بەرامبەر بە ئەزموونەکەی لە خەیاڵی خۆیدا ئەو بکەرە دژەی دروست کردبێت دەڵێت گلەیی ئەوەم لێ مەکەن کەمن لە ئەزموونی سەربەخۆی خۆمدا بەئاڕاستەیەکی جیاواز لە شێوازی مەئلوف دەنووسم. واتە لێرەدا نالی جارێك بەهانە بۆ بوونی سەربەخۆیی بۆ ئەزموونی نوێ دەهێنێتەوە جارێکی دی بانگەشە بۆ (گەورەیی) خۆی دەکات کە بێتە خاوەنی ئەزموونو کرداری دروست کردووە، واتە نالی دەیەوێت بڵێت من شاعیرێکی سادە نیم تەنیا لە سنوری مەئلوفو تەقلیدا بجوڵێمو بەرهەم بهێنم، بەڵکو دەیەوێت بڵێ من خاوەنی کردارم.

کرداری نوسینی ئەو ئەزموونە شیعرییە بە کوردی لەلایەن منەوە ئەنجام دراوە، هەرلێرەشەوە ئەوە دەردەکەوێت کە نالی تەنیا لەو سنوورەدا نامێنێتەوە کەوەك (ئەفرێندراو) لێی بڕوانرێت، بەڵکو نالی دەبێتە (ئەفرێندەر) ئەمەش قۆناغێکە کە مرۆڤ تیایدا دەگات بە ئاستی بوون هەر ئەوگەیشتنەشە بەحاڵەتی بوون ناوی نالی گەورەو مەزن کردووەو لە بنەڕەتیشەوە نالی لەدوای گەیشتن بە (بوون) دا دەگەڕێت.

لەلایەکی ترەوە نالی هاوشانییەك لەنێوان (خۆ کوردییە)و (خۆ کردییە)دا پێك دەهێنێت کە ئەگەر خود لە بەشی دووەمدا کە بکەرێکی کردار دروستکەرە کەسێتی کورد بوایە ئەوا مانای ئەوەمان دەست دەکەوت کەکردەی ئەو بکەرە لە پێناوی بە کوردی کردندا دەبوو بەشێوەیەکی گشتی. بەڵام لێرەدا بکەری دروستکەری کرداری بەکوردی نوسین تەنیا نالی خۆیەتی لەم حاڵەتەشدا (کوردی) تەنیا بریتییە لە ئەزموونی شیعر نوسینی نالی. بەواتا لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە خودی کردار دروست کەر واتە بکەر نەبێتە کەسێکی نەتەوەیی کوردو بەرهەمی کردارەکەش کە بەکوردی نوسینە نەبێتە بەرهەمی هەستو هۆشیاری کورد، هەر لەبەر ئەوەیە ناکرێت بۆ چەندو چوون ئەم شیعرەی نالی بەگەوهەری گوتاری مانەوەی کورد دابنێین، ڕاستە نالی بە کوردی نووسیویەتیو باسی لە مەئلوفیەتی زمانی کوردی بۆ شیعر نوسین دەکات، بەڵام ئەگەر هەستێکی سادەی کوردایەتیش لای نالی ئامادەبوونی هەبووبێت ئەوە نەگەیشتۆتە ئاستی پێکهێنانی گوتار.

هەر بۆیە من وای بۆدەچم کە نالی وەك ئەزموونگەرێك کە بەدوای نوێدا دەگەڕێت ڕێگای لە ئەزموونی بەکوردی نووسین کەوتووە، هەڵوێستیشی بەرامبەر بەو بکەرە نادیارەی کە گوایە لە هەڵوێستی دژی ئەزموونەکەی ئەمدایە زیاتر ئەم ئەزموونە بەهێزدەکات. ئەو حاڵەتەی کە تیایدا نالی وای نیشان دەدات کەسانێك هەن دژی بەکوردی نوسینەکەی ئەمن، حاڵەتێکە نالی بەگومان پێی دەگات. یان لە سنووری خەیاڵێدا ئەو حاڵەتە دروست دەکات. خۆیشی وایدەبینێت کە ئەوەی ئەم ئەنجامی دەدات دەرچوونە لە سنووری مەئلوفو حاڵەتی باو بۆیە گومانی ئەوە دەکات کە دژایەتی دەکرێت، بەڵام هیچ سیمایەکی ئەو دژایەتی کردنە نە لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا پەیوەست بەو قۆناغەی نالی تیا ژیاوە بەڵگەی بۆ دەدۆزرێتەوە، نە لە مێژووی سیاسی (میرنشینی بابانیش)دا دژایەتی کردنی ئەوانەی تیا باسکراوە کە بە کوردی نوسیویانە لە پێش هەموویانەوە نالی..

بەتایبەتی بۆ ئەوسەردەمە لەبەر ئەوەی هەستی نەتەوەیی نەتەوەکانی تریش هێشتا لاواز بووە هێندە بەگرنگ لە مەسەلەی بەکارهێنانی زمان نەڕوانراوە، خۆ ئەگەر ڕەخنەیەکیش هەبووبێت ئەوا پێم وایە لەوە زیاتر نەبووە کە هەندێ کەس پێیان وابووبێت کە داهێنان دەبێت بەزمانی دەسەڵات بێت، زمانی دەسەڵاتی ئەدەبیش لەو مێژووەدا زمانی عەرەبیو فارسی بووە سەرباری ئەوەی میرنشینی بابان ناڕاستەوخۆ سەر بە ناوەندێتی دەسەڵاتی عوسمانی بووە. بەهەر حالأ لێرەدا مەبەستمان ئەوەیە ئەو گازەندەیەی نالی بەرامبەر بەوانەی کە لایان وایە زمانی کوردی بۆ داهێنانی گەورە نابێت ناتوانێت ببێتە بەڵگەیەکی بەهێز بۆ لایەنگرێتی حساب کردنی بە بەرهەمهێنی گوتاری نەتەوەیی کوردی، بەڵکو دەشێت ئامادەبوونی ئەزموونی نالی (لە شیعری کوردی)دا لە ڕوانگەی گوتاری نەتەوەییەوە وا دابنرێت کە هەندێ لە بنەماکانی بنیادنانی ئەو گوتارەی بەرهەمهێناوە.

دیسان ئەو بەڵگەیەی کە زیاتر بۆ بەرهەم هێنانی گوتاری کوردی لە شیعری (نالی)دا تائێستە دەهێنرێتەوە چامە بە ناوبانگەکەیەتی کە لەئاوارەییەوە بۆ سالمی شاعیری دەنێرێت و بەگشتی پرسیار کردنە لە بارەی سلێمانیو سنووری میرنشینی بابانەوە لە دوای هەرەسی میرنشین. نالی لەم قەسیدەیەدا وێڵی دوای دۆزینەوەی وەڵامە، بەدوای یەقیندا دەگەڕێت، یەقینی مانەوەی (شار) وەك خۆی، یان یەقینی وێران بوونی هەموو شتێك لەدوای ڕووخاندنی میرنشین.

نالی لە قەسیدەی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مرور) گێڕانی بۆ رابردوویەك دەڕێت کە لە تێڕوانینی ئەوەوە رابردوویەکی نمونەیی زیندوی باڵایەو لە خەیاڵی ئەمی شاعیردا بەرزترین نمونەیە، ئەو

نمونەیەش میرنشینی بابانە، ڕاستە لەدەست چوونی ئەو میرنشینە سەرباری ئەوەی دەسەڵاتێکی سنورداری ناوچەیی بووە، بەڵام زیانێکی گەورەبوو لەکورد، چونکە دەشیا خوێنو دەمارگیری خێڵایەتی(8) بڵند ببوونایەو بگەیشتنایەتە ئاستی گەیشتن بە بەرزترین ئاستی رۆح، واتە رۆحی کۆمەڵگە، کە ئەوەش بەرزترین ئاستە کە گوزارشت لە ماهیەتی رۆحی کۆمەڵایەتیو عەقڵ بکات دەوڵەتە(9) بەڵام ئێمە پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد کە میرنشینی بابان میرنشینێکی خێڵایەتی بووەو بەوپێیەش خاوەنی گوتاری نەتەوەیی نەبووە، خەمی نالی لەم قەسیدەیەدا خەمی هەرەسی ئەو میرنشینەیە. جا لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات داخۆ نالی لەو ڕوانگەیەوە نیگەرانە بەرامبەر بە ڕوخاندنی میرنشین کە نوێنەری کورد بووە؟ یان لەژێر کاریگەری وەلائی خۆیدا بۆ میرنشین لەو روانگەیەوە کە خۆی وەك شاعیری میرنشین بینیووە هەڵوێستی نواندووە؟ لە هەر بارێکیاندا بێت دەلالەتی هەستی نیشتمانپەروەرێتی نالی دەردەکەوێت. بەڵام ئەوەی زیاتر بە تێڕوانینی ئێمە لەڕاستییەوە نزیکە ئەوەیە نالی لەبەر لەدەست چوونی شوێنو مەقامی خۆی بەهۆی لەنێو چوونی میرنشینەوە نیگەرانە.

لەلایەکی تریشەوە نالی لەتاراوگەوە بۆ زێدی خۆی دەگری ئەمەش جۆرە حاڵەتێکە کەزۆربەی کات پێوەندییەکی ئەنتێلێژیانە دەوری تێدا دەبینێ نەك هەستی نەتەوەیی، جیابوونەوەو پەرت بوون لە زێدو شوێنی لەدایك بوونو گەورەبوون بریتییە لە جیابوونەوەو پەرت بوون لەمێژوو، لە رابردوو، لە بیرەوەرییەکان، بەتایبەتی ئەگەر مرۆڤ لەو رابردووەدا خاوەنی یادەوەری خۆش بێت، لێرەوە دەشێ لاواندنەوەی سلێمانی لەلایەن (نالی)یەوە زیاتر لە ژێر کاریگەری بیرەوەرییەکانی رابردوودا بێت، لەگەلأ هەست کردن بەغوربەتدا، غوربەتی خاكو ئاوو کانیو چیاو دارستان، غەریبی کەسو کارو برادەرو ناسیاران، لای نالیش غەریبی کۆڕی پیاو ماقوڵانو میرو دیوەخانی میرو سەیرانو سەفای سلێمانیو دەورو بەریەتی، نالی لە ئەنجامی یەك گرتنەوەی ئەم دوو حاڵەتەی سەرەوەدا گۆرانی بۆ سلێمانی دەڵێت، لە دوورەوە بست بەبستو شوێن بەشوێنی دەلاوێنێتەوە. ئەگەر نالی خاوەنی هەستیارییەکی نەتەوەیی بەهێز بوایە لەچاوی میرنشینی بابانەوە سەیری کوردی نەدەکردو هەرەسی میرنشین بەو شێوەیە بۆ هیوای نەدەکرد کە جارێکی تر سەرنەکاتەوە بە وڵاتدا. راستە لە ڕووی جیهانبینی شیعرییەوە شاعیرێکی هێجگار داهێنەرو مەزنەو لەڕیزی ئەو شاعیرە دەگمەنانەیە کە توانیویەتی جیهانبینی گەردوونی بنیادبنێ، بەڵام لەڕووی بنیادنانی گوتاری نەتەوەییەوە دەتوانین بڵێین جگە

لەچەند بنەمایەکی ئەو گوتارە نەگەیشتۆتە ئاستی فۆرمەلەکردنی گوتاری نەتەوەیی کوردی، نالی لە سنورێکی سادەو ڕووکەشدا کە ئەویش سنووری هەستە لەو گوتارە نزیك بۆتەوە، دیارە گومانی تێدا نییە کە ناشێت گوتاری کوردی بەبێ بەرهەم هێنانی فیکری کوردی بەرهەم بێت، یان سادەتر بڵێین بەبێ بەرهەم هێنانی جیهانبینی فیکری بەرهەم نایەت، ئەویش لە ئەنجامی ئیش کردن لە نێو مێژوو، کەلتوورو ڕەمزو هێماکانی کورددا یان لەنێو فانتازیای کوردیدا بەرهەم دەهێنرێت. ئێمە لێرەدا مەبەستمان ئەوەنییە نالی بخەینە بەردەم دادگایی کردنەوە کە بۆچی بەوشێوەیە کاری نەکردووە گوتاری نەتەوەیی بەرهەم بهێنێت، نەخێر، بەڵکو مەبەستمان زیاتر تیشك خستنە سەر ئەوبۆچوونەیە کە پێشترو بە تەواوەتیش لەساڵی (1991)دا دەرمان بڕیبوو کە نالی هەڵگری گوتاری نەتەوەیی کوردییە کە ئەو گوتارەشمان بەگوتاری مانەوە ناو بردبوو، دیارە ناکرێت کردەی داهێنانو ئەزموونی داهێنانی شاعیرێکی دیاری وەك نالی بەپێی ویستی ئێمە لێك بدرێتەوە یان ئەو گوتارە بەرهەم بهێنرێت کە ئێمە پێمان خۆشە.

بەهەرحاڵ قەسیدەی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم..) نابێتە بەڵگەی سەلماندنی جێگا کردنەوەی نالی لەسنوری بەرهەمهێنەری گوتاری نەتەوەیی کوردیدا، بەڵکو بەڵگەی حاڵەتی(نۆستالیجیا)ی شاعیرە بۆ زێدی خۆی کە ئەوەش جۆرێکە لە پاشەکشە یان بۆ ئومێدانە سەیرکردنی ڕووداوەکانە، بە واتایەکی دی لەحاڵەتی (نۆستالیجیا)دا بکەرێتی دروست نابێت، مەبەستمان لە بکەرێتی دروستکردنی جووڵەو ڕووداوە، چونکە گوتاری نەتەوەیی بکەرێکی خاوەن کردار دروستی دەکات بەتایبەتی لەمێژووی کورددا چونکە بەرهەم هێنانو بنیادنانی گوتاری کوردی بەجۆرێك لە خۆسەلماندنو لێ رووداوێستان دەگاتە ئەنجام، بەڵام لەم قەسیدەیەدا نالی نەك ناتوانێت بکەرێکی خاوەن کردار پێشکەش بکات بەڵکو حاڵەتی لاواندنەوەو نۆستالیجیا بۆ زێدو شوێنی ژیان ڕاستەوخۆ سیمای بەرکارێکی بەرهەمهێنی دەقەکە نیشان دەدات، شاعیر مەگەر تەنیا لەڕوانگەی بەرهەم هێنانی دەقەوەکەوە بکەربێت واتە لە سنوری بەدەقکردنی ئەوەی لە ناخیدایەو بەدەستیەوە دەتلێتەوە. جگە لەوە ئەگەر شاعیر پێشتر توانیبێتی بکەرێکی سادەو لاوازبێت لەسەر زێدی خۆی کاتێ لە ڕووی ئەوانەدا دەوەستێ دژی بەکوردی نووسینن، ئەوا لەم قەسیدەیەدا ئەو حاڵەتە لاوازەی بکەرێتی لە دەست دەدات، هەر ئەوەشە وەهای لێ دەکات کە جارێکی تر نەگەڕێتەوە سەرزێدی خۆی چونکە دڵنیابووە کە دوای میرنشینی بابان ئەمیش بوونی هیچ مانایەکی نییە لە شارو شوێنەواری میرنشیندا، هەر

لێرەشەوە ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدا نالی ئەگەر هەستێکی نیشتمانی بەهێزی هەبوو بۆچی پشتی لە نیشتمان کردوو جارێکی تر بۆی نەگەڕایەوە؟

مەسەلەی کۆچ کردنو نەگەڕانەوەی نالی لەلایەك دەشێ ببەسترێتەوە بە روخاندنی میرنشینی بابانەوە، چونکە نالی شاعیرێکی تەباو کۆك بووە لەگەڵ میرانی بابانداو گوتاری میرنشینو گوتاری نەتەوەیی نالی یەکیان گرتۆتەوە، لەبەر ئەوە کاتێك نالی دەچێت بۆ حەجو دواتر کە هەواڵی هەرەسی میرنشین دەبیستێ ئیتر هیچ ئومێدێکی گەڕانەوەی نامێنێت چونکە ئەو نموونە باڵایەی کە ئەو ئومێدی پێ سپاردبوو واتە میرنشینی بابان هەرەسی هێنا. ئەمە ئەو لێکدانەوەیە بووە هۆی نەهاتنەوەی نالی بۆ سلێمانی ئەگەر نالی شاعیری میرنشین بووبێتو هیچ درزێك لەنێوان گوتاری نالیو گوتاری میرنشیندا نەبووبێت، بەڵام لێکدانەوەیەکی تریش هەیە بۆ هۆی کۆچ کردنو بەتایبەتیش نەگەڕانەوەی نالی بۆ سلێمانی. مامۆستا (مەلا کەریمی مودەریس) دەڵێت، نالی موریدی تەریقەتی نەقشبەندی بوو(10) جا ئەگەر بتوانرێت بە بەڵگە ئەوە بسەلمێنرێت، ئەوا من پێم وایە نالی بەردەوام لەگەڵ (میرانی بابان)دا لە حاڵەتی ناتەباییو ناڕێکیو هەندێ جاریش ئاشت بوونەوەدا بووە، هەمان شێوەی پێوەندی نێوان مەولاناخالیدی رابەری تەریقەتی نەقشبەندیو میرانی بابان. لێرەوە نزیکییەك لەنێوان گوتاری نەقشبەندێتیو گوتاری نەتەوەیی نالی لە شیعردا دەردەکەوێت، کە هەرچۆن تەریقەتی نەقشبەندی مەیلی گەڕانەوەی بۆ نێو مێژوو و کەلتوری کوردی هەبووەو دەشیا گوتاری نەتەوەیی کوردیو گوتاری ئایینی لەڕێگای تەقسەکانی تەسەوفەوە تێکەڵ بکاتو نەقشبەندێتی ببوایەتە پڕۆژەی زیندوو کردنەوەی کەسێتی نەتەوەیی کوردو بنیادنانی پڕۆژەی زیندوکردنەوەی ڕێنسانسی ڕۆشنبیری کوردی ئەنجام بدایە هەمان شێوە گوتاری نەتەوەیی لاوازی نالیو ڕۆحی بەرەو دابڕانی تەریقەتی نەقشبەندی یەکگرتنەوەیەك لەنێوانیاندا هەبووبێتو، نالی لایەنگری مەولاناو تەریقەتەکەی بووبێتو ڕۆشتنیشی بۆ حەجو نەگەڕانەوەشی لەژێرکاریگەری هەمان ئەو هەڵکارانەدا بووبێت کە مەولانایان ناچاری وڵات بەجێ هێشتن کردو ڕێگاشیمان نەدا پەیامەکەی بەئەنجام بگەیەنێت، بەڵام ئەمانەی لێرەدا باسمان کردن تەنیا گریمانی بۆچوونن لەڕوانگەی ڕوانینە شوێنی گوتاری ئەدەبی نالییەوە، هەر لێرەشەوە زیاتر ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە نالی نەیتوانیووە گوتارێکی تەواوی نەتەوەیی بنیادبنێت بەڵام هەندێ لەتوخمەکانی ئەو گوتارەی بەرهەم هێناوە.

لەكاتێكدا دەشێ هاوشێوەیەك لەنێوان كۆچ كردنی نالی‌و مەولانا خالیدی رابەری تەریقەتی نەقشبەندیدا هەبێت‌و وەك ئاشكراشە نالی هاوچەرخی سەردەمی كێشەو ململانێو ناكۆكی نێوان ئەو دوو تەریقەتەیە. دیسان هەر لێرەوە ناكرێت وای بۆ بچین نالی لەو كێشەیەدا بێ لایەن بووبێت، بەتایبەتی كاتێ مامۆستا مەلا كەریم پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت كە نالی موریدی تەریقەتی نەقشبەندی بووە، گەرچی بە بەڵگەی شیعری ناتوانرێت ئەم بۆچوونە بسەلمێنرێت، بگرە نالی لە كۆمەڵێ شیعردا بەدژی ژیانی سۆفیەكان قسەدەكات، ئەوەتا دەڵێت:

(بەزمی هەژارە، قەلفەی ئەغیارە، دەوری گوێ
صۆفی! بڕۆ، مەبە بەدڕك، تۆ لە ئێمە نییی!)

بەڵام من وای بۆ دەچم نالی خۆی لە ئاستی میران‌و رابەرانی تەریقەتدا بینیووەو لە ئاستێكی بەرزەوە سەیری خوارەوەی كردووەو سۆفی لەخوارەوە بینیووەو خۆی لەوان جیاكردۆتەوە. هەربۆیە بەم جۆرە لەگەلأ سۆفی دەدوێت، ئەمەش جارێكی دی گوتاری ئەدەبی نالی دەبەستێتەوە بەگوتاری میرنشینی بابانەوە كە نوێنەری ئەو میرنشینە میرەكانن نەك سۆفی تەریقەت‌و رەعیەتی میرنشین. بەهەر حالأ ئەوەی گرنگە لای ئێمە ئەوەیە زۆر جار بێ لێكدانەوەو دۆزینەوەی گوتاری نەتەوەیی لە بەرهەمەكانی شاعیرێكدا راستەوخۆ‌و بێهیچ دوو دڵییەك نازناوی رابەری شیعری نەتەوایەتی‌و فیكری نەتەوەیی دەدرێتە پالأ هەندێ لە شاعیرانی رابردووی ئێمە، ئەوەش دیارە مەبەست زیاتر گەورەكردنی ناویانە، بەڵام حەقە دڵنیابین كە ئاستی داهێنانی ئەو شاعیرانە ناوی بۆ دروست كردوون. ئیتر پێویست ناكات بە زۆرە ملێ بیانخەینە هەندێ سنوری تایبەتییەوە. نالیش یەكێكە لەو شاعیرانە، بەڵام لەڕاستیدا نالی بنیادنەری گوتاری نەتەوەیی كوردی نیە، بەڵكو هەندێ لە ڕەگەزەكانی گوتاری نەتەوەیی لە شیعری (نالی)دا دەدۆزێتەوە.

سەرچاوەكان

1-عەتا قەرەداغی- گوتارەكانی ئەدەبی كوردی- خەرمانە- ژمارە (5) سوید. 1992

2-هەمان سەرچاوە.

3-محمد امین زكی –خلاصه تأریخ كرد و كردستان – ترجمه محمد علی عونی- القاهره 1939 ص 358 .

4-عەتا قەرەداغی – سەرەتایەکی مێژوویی لە تێکشکاندنی کەسێتی نەتەوەیی کوردی و پڕۆژەی دابڕان – گۆڤاری یەکگرتن – ژمارە (16)ی ساڵی 1993 کۆپنهاگن.
5-ناجی علوش – المشروع النهچوی العربی – العدد (9) 1997 ص 104.
6-جەمال بابان – گۆڤاری کۆڕی زانیاری – بەرگی (8) 1981 ل 403.
7-مەلا عبدالکریم ی مودەریس – دیوانی نالی – ل 108
8-الدکتور محمد عابد الجابری – العصبیە والدولە ص 360
9-هیغل – العالم الشرقی – ترجمە امام عبد الفتاح امام ص 9
10-مەلا عەبدول کەریم ی مودەریس – دیوانی نالی 31
11- سەرجەم ئەو دێڕە شیعرانەی لەم باسەدا هاتوون لە دیوانی نالی ئامادەکردنی مامۆستا مەلا کەریمی مودەریس وەرگیراون.

ڕیکلامی کتێب و ڕیکلامی مۆبیلیات!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بە ڕێکەوت، لە والی تایبەتی کتێبخانەیەك، ژمارەیەك نووسەر و وەرگێڕم دیت، کە هەریەکەیان کتێبێکی خۆی بە دەستەوە بوو، وەك نیمچە ڕیکلامێك بە خوێنەرانیان دەناساند وباسیان دەکرد. لە ڕاستیدا، ڕیکلامکردن بۆ کتێب، دیمەنێکە نەك نابێ خۆشحاڵمان بکات و هانمان بدات بۆ خوێندنەوە، بەڵکو دەبێت ببێتە مایەی نیگەرانییەکی قووڵ و پرسیار و گومان، بەوەی کتێبیش وەك سەرچاوەی مەعریفە، هاوشێوەی هەر کاڵایەکی دیکەی بازاڕیی بۆ نموونە وەك مۆبیلیاتی لێهاتووە. ڕیکلامکردن بۆ کتێب، مانای وایە کتێبیش وەك هەر کەرستەیەکی دیکەی ژیانی لێهاتووەوە ئەو بەها مەعریفی و سیمبولی و هزرییەی نەماوە و بە ڕیکلام نەبێت، کەس بەلای کتێب داناچێت. هەمیشە وەك خوێنەرێك تێبینی ئەوەم کردووە ، کە ئەو کتێبانەی دەناسرێن و ڕیکلامییان بۆ دەکرێت، لەو کتێبانەن کە ناوەڕۆکێکی لاواز و نابابەتیان هەیە و دوای خوێندنەوەیان، هیچ جۆرە پرسیارێکی هزری و چێژ و جوانییەك لای خوێنەر جێناهێڵن. بۆ پشتڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونەم، دەتوانم ناوی دەیان کتێب و ڕۆمان و شیعرو وەرگێڕان ڕیز

بکەم، بەڵام لە بەر ناو و ناوبانگی نووسەرەکانیان، خۆیانی لێ
دەبوێرین. لە دنیای بازرگانی ئێمەدا، ڕیکلامکردن دەرەچەیەکی چاکە،
بۆ فریودان و هەڵخەڵەتاندن و دەستخەڕۆکردنی کڕیار، بۆ ئەوەی بە
ناوی کەرستەی کواڵیت بەرز و ناوازە، کەرستە و شتومەکە زبر و
خراپەکانیان، ساغ بکەنەوە. هەمیشە بانگەشە بۆ ئەو کەرستانە
دەکرێت، کە بازاڕیان نییە و لەو ڕێگەیەوە، دەیانەوێت کڕیاری بۆ
پەیدا بکەن. ئەمە بەو مانایە نییە ئێمە لە بایەخ و ڕۆڵی ڕیکلام بۆ
نمایشکردن و ناساندنی هەر شتێك نەگەین، بەڵکو بەو مانایەی ئەوەی
لێرەدا لە بەرچاو دەگیرێت، سوود و قازانج و دەسکەوتی ماددییە،
نەك ئەوەی ئەو کاڵایە چەند کواڵیتی بەرزە و شیاو و تۆکمەیە. ئیدی
لەو ڕێگەیەوە، دەیانەوێت ختووکەی سۆزی کڕیارەکان بدەن، بۆ ئەوەی
سەرنجی بچێتە سەر ئەو کاڵایە و تاقیبکاتەوە، بەڵام ئایا ڕیکلام بە
تەنها بەسە بۆ ئەوەی پەیوەندی ئێمە بە کاڵایەکەوە گرێ بدات و
بیکەینە پێوەرێك بۆ تاقیکردنەوە و هەڵبژاردنی؟ لە کۆمەڵگەی ئێمە
و وڵاتانی جیهانیشدا، هەر کاتێك ئاماژە بۆ کەرستە و ئامێرێك
دەکرێت کە لە ژاپۆن دروستکراوە، ئیدی پێویستیمان بەوە نابێت
ڕیکلامی بۆ بکرێت ، چونکە هەموو دنیا دەزانێت، کواڵیتی ئەو
کەلوپەلانەی لەو وڵاتە بەرهەم دێت، بڕاندو ئۆرگیناڵن و
لاساییکەرەوە نین. ئێمە پێویستیمان بەوە نییە کەسێك پێمان بڵێت
کەلوپەلەکانی ژاپۆن بکڕین چونکە باشن، ئێمە خۆمان ئەو ڕاستییە
دەزانین، لێرەوەش بانگەشە بۆ ئەو کەرستانە بکرێت یان نا، هیچ
سەرنجڕاکێشانێك لای مرۆڤ دروست ناکات، بەڵام بە پێچەوانەوە، هەر
کاتێك باسی کاڵای چینی دەکەین، ئەوەمان بڕاندێتەوە کە چەند
مانگێك کاردەکات و ئیدی لە کار دەکەوێت. بە مەش ئەگەر ملیۆنان
جار ڕیکلام بۆ کەرستە چینییەکە بکرێت، هاوتای ئەو کاڵایەی ژاپۆن
نابێت کە بۆ ڕیکلامکردن شوێنی خۆی دەگرێت. دەشێ ئەمە بۆ کتێبیش
هەمان شت بێت. کتێبی گرنگ و بە بەها، تێکستی مەعریفی و بابەتی،
شیعر و ڕۆمان و وەرگێڕانی جوان و داهێنەرانە و سەرکەوتوو،
هەرگیزپێویستیان بەوە نییە ڕیکلامیان بۆ بکرێت، بەڵکو خۆیان دەچنە
نێو خوێنەران. بڕوام وایە، کتێب دەبێت خۆی لە ڕووی ناوەڕۆکەوە،
هەڵگری ئەو هێزە بێت، کە بچێتە نێو خوێنەران و خۆی بسەپێنێت و
بخوێنرێتەوە، نەك نووسەرەکەی لەم شار و لەو شار، بانگەشەی بۆ
بکات و بیناسێنێت. ئەگەر نووسەر و وەرگێڕێك، ئەزموونێکی جوان و
سەرکەوتوو دیاری هەبێت، پێویستی بەوە نییە خۆی لە پەراوێزی
کتێبەکانی بناسێنێت و کتێبەکەی بەدەستەوە بگرێت و بە خوێنەران
بڵێت کتێبەکەمان بخوێننەوە. کتێب و نووسین دوای بڵاوکردنەوەیان،
پەیوەندییەکی ئەو تۆیان بە نووسەرەوە نامێنێت و ئەوە خوێنەرە،

دەبێتە سەنگی مەحەك بۆ هەڵسەنگاندنی کتێبەکە. بە ئێستاشەوە، ئێمە پێویستیمان بەوە نییە کەس (شار) ی حوسێن عارفمان پێ بناسێنێت، (چێشتی مجێور) ی هەژار موکریانیمان پێ بناسێنێت، (ڕێگا) ی مەمان پێ بناسێنێت، (سەگوەڕ و ئەژدیها و لاوەکی هەڵەبجە و گۆڕستانی چراکان و دوانزە وانە بۆ منداڵانمان) پێ بناسێنێت، چونکە ئەو تێکستانە، خۆیان لە ناوەڕۆکدا هەڵگری وزە و هێز و تین و تاوی ئەوەن، خۆیان بەسەر خوێنەر دابسەپێنن و بخوێنرێنەوە. هەرگیز ڕیکلام ناتوانێت، کتێبێکمان لا پەسند و گرنگ و خۆشەویست بکات، ئەگەر خۆی لە ناوەڕۆکدا هەڵگری ئەو ڕەگەزانە نەبێت. کتێب پێویستی بە ناساندن، شرۆڤەکردن، بەخشین بە واژۆی نووسەرەکانیان نییە وەك ئەوەی ئێستا بۆتە مۆد، بەڵکو خوێنەران خۆیان دەتوانن ناوەڕۆکی ئەو کتێبە دوای خوێنەوەی هەڵبسەنگێنن. کەم نین ئەو کتێبانەی لە دەیان شوێن ڕیکلامیان بۆ دەکرێت و بە کتێبێکی گرنگ دەناسێنرێن، کە چی خوێنەر کە دەیخوێنێتەوە، هیچ چێژ و جوانی و مانایەك لە کتێبەکە وەرناگرێت، خۆم وەك خوێنەرێك سەدان ئەزموونم لەو بارەوە لەگەڵ خوێنەوەی کتێبەکان هەیە. بگرە خوێنەرانێك هەن، پەشیمانی خۆیان دەردەبڕن لەوەی هەرپارەیان بە کتێبەکەش داوە! کتێب، کورسی و مێز و کۆنە نییە، تاکو نووسەرەکەی وەك کۆنە کڕ و سەوزە فرۆش و میوە فرۆشەکان، شارە و شار بگەڕێت و ڕیکلامی بۆ بکات. خوێنەرێك، ئەگەر خوێنەر و عەوداڵی کتێب و خوێنەوە بێت، لە سەر مەریخیش بێت، ئەوا بە دوای کتێب و بەرهەمی بڵاوکراوە دەگەڕێت و تا نەیخوێنێتەوە واز ناهێنێت. لەو ڕۆژانەی ڕابردوودا، چەندین کۆمەڵە شیعر لە سنووری سۆران و ڕواندز بڵاوکرانەوە، هەر ئەوە مابوو بڵێین لە سۆران شیعر دەبارێت! جا گرنگ نییە کام جۆرە شیعرە، ئەم دوو شارە، تەنها چوار خولەکێك نێوانیانە، کە چی شاعیر هەبوو، لە هەروو شارەکە کتێبە شیعرییەکەی خۆی دەناساند، سەیر لەوە دابوو لەو ناساندنانە، هەر ئەوانەی سۆران بوون دەهاتنە ڕواندز و هەر ئەوانەی ڕواندزیش بوون، دەچوونە سۆران، واتا لە هەردوو شوێنەکە هەمان کتێبیان وەردەگرتەوە. هەمیشە بڕوام وابووە، تێکست و کتێبی جیاوازو داهێنەرانە، پێویستیان بە ناساندن و واژۆی نووسەر و ڕیکلامکرن نییە، چونکە کورد وتەنی (مانگ کە دیاربوو، پێویست بە ئاماژە کردن ناکات).

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارە(4044) لە ڕۆژی 28/3/2024 بڵاوکراوەتەوە.

سپێتی بەفر وەک شیعر.. ڕێباز محەمەد جەزا

خوێندنەوەیەکی پانۆرامییە بۆ ڕۆمانی (بەفر) ی نووسەری گەنج (ماکسەنس فێرمین)

دنیای نوێ ، زۆر شتی بەهەند وەگرتووە ، لای زۆرێك لە تیۆرسێنەکانی بواری ئەدەب (ڕۆمان) پایەیەکی گرنگی دروست بوونی ئەو جیهانە هاوچەرخەیە کەرۆڵی گرنگ دەبینێت لە پێشخستنی کۆمەڵگەدا . لەبەرئەوەی کتێبخانەی کوردی لەڕووی توێژینەوەی ئەکادیمیەوە ، دەربارەی (ڕۆمانی نوێ) زۆر هەژارە ، کاتێک دەمانەوێت قسەی لەبارەوە بکەین ، ڕووبەڕووی گرفتی زۆر دەبینەوە بەتایبەتی لەقۆناغی نووسین و شیکردنەوەدا ، ئەمەش دەخەکە هۆکارێکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو هەست و پەی پێبردنانەی بەپلەی یەکەم وەك خوێنەری دەق و هوشیاری و نەریتی خوێندنەوە ڕووبەڕوومان دەبێتەوە کە ئاستی جیاوازی چێشەی ئەدەبیمان و نەبوونی پێشینەو سەرچاوەو ژێدەری پێویست بۆیەکاڵاکردنەوەی بیرو بۆچوونەکانمانەوە بەتایبەتی لەڕووی ترادسیۆنەوە بۆخوێنەری ئەمە گرنگە ،(ماکسەنس فێرمین) ڕۆماننووسێکی فەرەنسییە و بە شێوازێکی کورت و چڕ دەنووسێت. ئەو شێوازەی ئەو زیاتر بە شێوازی مینیماڵەی ناسراوە و وردەکارییەکان بە خوێنەر جێ دەهێڵێت و چاو دەبڕێتە نەخشەی سەرەکیی ڕۆمانەکەی فێرمین شاکارەکەی بریتییە لە”بەفر،” “هەنگەوان” و “کەمانچە ڕەشەکە” ئەو سێ ڕۆمانەن.

بەفر، یەکێکە لە ئەزموونە تازەکان کە شێوازی نووسینەکە لەلایەن چەندین ڕۆماننووسەوە کاریان تێداکراوەو هەندێکجار بەڕۆمانی مینی مالیستیش ناودەبرێن . بەفر ڕۆمانێکە دەربارەی جوانی و سپێتیی بەفر و هایکۆی ژاپۆنی. خودی ڕۆمانەکە فەزایەکی هایکۆیی هەیە و لە هایکۆنووسێک دەدوێت. ڕۆژێک هایکۆنووسێکە لەگەڵ باوکیدا بە تەنیشت ڕووبارێکەوە پیاسە دەکەن، هایکۆنووسە گەنجەکە بە باوکی دەڵێت: شیعر چییە؟ باوکی دەڵێت: شیعر ئەم ڕووبارەیە. ڕۆمانی بەفر ، کە بەرهەمی هزریی نووسەری گەنج ماکسەنس فێرمینی لەدایکبووی (1968) ە و دەکرێت باش بخوێندرێتەوە، چونکە ڕۆمانی بەفر تام و چێژێکی تایبەتی بەمرۆڤ دەبەخشێت . جیاوازە لە ڕۆمانی بەفری ئۆرهان پامۆک

ک□ ئەویش بەرھەمێکی تری ناوازەو شاکارێکە بۆخۆی بەڵام ئێمە لێرەدا باسی ڕۆمانی بەفری فێرمین دەکەین ؛ ئەو دەمەی رۆمانەکە دەخوێنیتەوە واهەست دەکەیت رۆچوویتە ناو چامەیەکی شیعری بەپێز، چونکە سەراپای رۆمانەکە بە نەفەسێکی شیعری نووسراوە، کە ئەمەش داهێنانێکی تازەیەو زیاتر سەرنجی خوێنەر بەلای خۆیدا کێشدەکات .
فێرمین نەیشاردۆتەوە کە چەندە لەژێر کاریگەری شیعردایەو ئاوا گوزارشت لەشیعرو شاعیر دەکات لەبەر ئەوەی شیعر لای فێرمین هاندەرو یارمەتیدەرێکە بۆ دۆزینەوەی جوگرافیایەکی جیاوازترلە مر□ق، ئ□و ئاوا گوزارشت لەشیعرو شاعیر دەکات. هەروەها ئەو دەیەوێت ئەدەبو هونەر بەتێکەڵی ببینێت □و هەرواش بەئێمەیان بناسێنێت ، ئەو رایەڵێکی بەهێزی هەیە لەنێوان خۆشەویستی لەلایەك و سەماو جوانناسیو مۆسیقاو نیگارکێشانو شیعر لەلایەکی تر. سەرچاوەی هەموو ئەمانەش بەلای ئەوەوە لە خۆشەویستی ئافرەتێکەوە سەرھەڵدەدەن بۆ کاراکتەرێکی بەهێزی ناو رۆمانەکە، کە ئەویش (سوزوکی) یە. واتە لە بەرامبەر تەواوی هونەرەکاندا ئەو بەلای خۆشەویستی دایدةشکێنێت .
ئەوەش سەرەڕای لەیەکچوونیان، بەڵام(خۆشەویستی بە قورسترینیان دەزانێت . تەواوی گرێبەندەکانی ناو رۆمانەکەش (رێکەوت) دەکەنە شوناسی خۆیان، واتە رێکەوت پروشەیەکی دیاری ناو رۆمانەکەیە، کە چەندین جار هاتۆتەسەرڕێگەی ، وەك دەبینین بەڕێکەوت بەسەر لاشەی (بەفر) لەناو بەستەڵەکدا تێدەپەڕێت بەڵام لەبەر جوانییەکەی لەهۆش خۆی دەچێت. یان رێکەوتی بینینی سوزوکی و بەفر و دروستبوونی ئەو عیشقە راستەقینەیەی لای سوزوکی یا بەیەکگەیشتنی (کچی بەفر) و (یۆکۆ) و زەماوەندکردنیان، یان کە سوزوکی زانیبووی جوانترینو سپیترین تابلۆی خۆی بکێشێت.
فێرمین شەڕێکی گەورە بەرپادەکات لەنێوان رەنگ و بێڕەنگیدا ، کە سەرەتا بەدوای دۆزینەوەی بێڕەنگیەوە دەبێت □و لەڕێی سوزوکی دەیدۆزێتەوە ، کە ئەو دەمەی نابینا دەبێت و دواجاریش بەکەناری رەنگەکان دەگات لەڕێی یۆکۆوە، ئەوەی سەرنجیش رادەکێشێت ئەو□ یە، بەفر لای ئەو بێڕەنگە یان کە دەڵێ: بەفر سپییە، هەر بۆیە دیار نیە و شایانی بوون نیە، جا دەشێت ئەمە رەنگێکی خەیاڵی بێت و کەشف نەکرا بێت. یان لەهەندێک وێنەی ناو رۆمانەکەدا جێ پەنجەی زانست دیارە، بەشێوەیەك کە ئاوێتەی کردووە لەگەڵ رۆمانسییەتو لەڕێی زانستەوە دەرگای بەڕووی جوانیی و سۆز کردۆتەوە. ئەوەتا سوزوکی بە یۆکۆ د□□□: ک□و□ی خۆم ئەو چوونە چ سودێکی بۆ من هەیە؟ ئەزانم ئەمەی وتت راستە ، بەڵام چوونە سەر مەزاری هاوسەرەکەم کە ساڵانێکی زۆرە مردووە، بۆ پیرەمێردێکی وەکو من چ سودێکی هەیە ؟ یان هوروشی دەڵێ: .. لەیەك شت دڵنیابووم ، ئەویش ئەوەبوو کە ئەم

پیردەبێتو دنیا بەجێ دەهێڵێت، بەڵام ئەم روخسارە جوانە خەوتووەی ناو ئەم بەفرە، هەرگیز پیرنابێتو تێناچێت دوای مەرگیش و تا ئەبەد خۆشەویستی بۆ ئەم ژنە لەوێدا دەمێنێتەوە. ئەمە بەفر و بەستەڵەك وەکو مەمیاکردن وان بۆ لاشەی مردوو، هەروەها کار لەسەر هەشتنەوەیان دەکات لە دەخەکی جێگیردا، بە پێچەوانەی باری تری فیزیایی لە فەزای ئازاد کە کاری داخورانو پیربوون لەسەر لاشەی ئادەمیزاد دەکەن. فەرمین لەڕێی یەکەی پاڵەوانی ناو رۆمانەکەوە، شارەزاییەکی زۆر بەکاردێنێت بۆ لێك نزیکخستنەوەی هەردوو جیهانی واقیعو خەیاڵ. ئەمەش ئەو کاتەیە کە یەکە زانیاری لەسەر (بەفر) دەداتە سوزوکی و سوزوکی بەسەرسوڕمانەوە پێی دەڵێ: تۆ ئەم شتانە لە کوێوە دەزانیت. بەڕاستی تۆ کێیت؟ پەیامهێنەکی دونیای مردووانیت ؟ کەس نازانێت ئەو لەکوێیە، دەمەکە ئەو کەژو کێوە ئەویان لەمن سەندەتەوە. هەرچەندە یەکە دەیەوێ یارییەکە بکاتو تێپەکە بخاتە گۆڕەپانی مامۆستاکەی و پێی بڵێ ئەو لەڕێی جوانیی رۆحەوە دەرك بە شتەکان دەکات، چونکە بەرلەوە فێرببوو(کە لە بنەڕەتدا رۆشنایی راستەقینە و رەنگی راستەقینە پەیوەندیان بە جوانی رۆحەوە هەیە) یان راستییەکەی دەیەویست بەمشێوەیە مامۆستاکەی هەڵخەڵەتێنێت، کە ئەمە جاری یەکەمی نیە، بەڵکو بۆ یەکەمجار ئەو کاتەبوو کە لەیەکەم پرۆڤەدا مامۆستا پێی گوت: چاوەکانت بخەرە سەریەكو بزانم چی دەبینیت؟ ئەویش وتی رەنگی سووری درەختەکان، بەڵام مامۆستا هەستی بە ساختەییەکەی کردو بە توندی وەڵامی دایەوە، جاری دووەمیش ئەوەبوو کە مامۆستاکەی هەڵخەڵەتاند و لە واقیعیشدا چی بینیبوو دەربارەی (بەفر) ئەوەی خستە ناو چەوەی خەیاڵەو بە مامۆستاکەی راگەیاند، واتە خەیاڵی تەوزیفی سەر واقیع کردو مامۆستای پێ سەرسام کرد، کە ئەمەش هونەرێکی جوان و ئەرێنی هەبوو بەلای سوزوکی یەوە، کە گرەی دەروونی بۆ کرایەوەو بەلاشەی بەگیانی (بەفر)ی گەیاند و تا ئەبەد لەتەنیشت لاشەی ئەو راکشا هەروەها لە رۆمانەکەدا ژمارە(7) ئەفسونەکە یان تاکە دوورگەی نەدەزراوەی نەو رۆمانەکەیە، تەواوی ئەوانەی رۆمانەکە دەخوێننەوە، هەرگیز لە سیحری ئەم ژمارەیە ناگەن، چونکە مەبەستەکی شاراوەی رۆمانووس لە پشتی ئەم ژمارەیە خۆی مەلاس داوەو ئەویش مەبەستی نیە بیدرکێنێت تەنها دەتواندرێت لێکدانەوەی بۆ بکرێت .

لەکۆتاییدا دەکرێت بڵێین ڕۆمانی سەردەم ڕۆمانی مینیمالەی یان هەرناوەکی تری لەبنەبین پەیوەستە و مرۆڤی کورد ئەم جۆرە ڕۆمانە پوخت وبەگەردانە بخوێنێتەوەو خۆی لەگەڵ جیهانی نوێ بگونجێنێت و دوور بکەوێتەوە لەدرێژ دادەی بە واتاو بە ئاکام وەکو هەندێک نووسەری پەیدا ناسرێتەوە .

لێکدان.. چیرۆک: نەوزاد بەندی

ئاخر توخوا ئەمەیش بوو بە چیرۆک ؟
ئەو بەیانییە پشوو بوو ، نەمزانی بۆ هەی چییەوە پشووە ، چونکە پشوو ئەوەندە زۆر بوون ، ئەبێ بەدوادا چوونی بۆ بکەیت ..وای لێ هاتووە بەرپرسێ قازێک بخوا و لەلای بەتام بێ ، ئەو ڕۆژە ئەکرێتە پشوو ،ناوێکی لێ ئەنرێ ، ڕۆژی قاز ..قازە بەچێژەکەی خاوەنشکۆ ..قازی قازان ..داستانی قازقازێک ..قازە خۆرلەخۆ نەدیوەکە ….
لەناو جێدا پاڵم لێدابەوە ، ژوورم تاریک کردبوو ، بەتەما بووم ئەو ڕۆژی قـــاز و شتە بکەم بە ڕۆژی خەو ..ئێ لە ســـەردەمێکداین ، پاڵکەوتبی پارێزراوترین لەوەی دانیشتبیت ..دانیشتبیت ، ژیانت پــارێزراوترە لەوەی بە پێــوە ڕاوەســتابیت . . لە مــاڵەوە بە پێــوە ڕاوەستابیت ، فیشەک کەمتر ئەتدۆزێتەوە تا لە دەرەوەی ماڵ بە پێوە ڕاوەستابیت ..
بەڵام چی ئەڵێی لەگەڵ لیستی بازاڕ کردندا ؟ هەر هێندەم زانی لە لاپەڕەیەکی حەوت سانتم پان و بیست سانتیم درێژدا ، ناوی کەمێک بابەت نووسراون ، کە ئەبوو بیانکڕم : پاککەرەوەی شوف سێ لیتر و نیویی ، خوێی هیمالایا ، ترێزی ترشیات ، دوو دەسک کەرەوز و دەسکێک مەعدەنۆس با گەڵاکانی تەخ نەبن ، دەسکەشێکی لالە با میدییەم بێ ، سێمونی حەجەری ، زیرە ، گشمیش ، دەرمانی فەلافل ، عەمبە ، ساسی فە فە ، لاستیکی مەنجەڵی هەڵم سایزی 6 ، کیسی خۆڵ ، پەڕەی سیحریی ، دوو پاکەت ئاو ، نیو کیلۆ قەیسی ، دوو کیلۆ و نیو گوڵە بەڕۆژە ..ماسیحەیەکی سنکی مەتبەخ …..
ئەو لە قەیەفەری ســەری کردبــوو بە هێلانەی مریشکەکانــا و لەبەر خۆیەوە پرتە و بۆڵەی بوو : ئەک پاشتان نەگەڕێ مریشک ، لە دوانزە هێلکەوە هاتەتە سەر سێ هێلکە ..
ئیتر بە پشتا و پشتا بە خێرایی لە هێلانەکە هاتە دەرەوە ،کەفەڵی بەر نــووکی بتەڵە غــازەکی ژەنگــاویی کەوت ، کە نیــوە وەســتاو ، وەستەنرا بوو ، هاواری لێ بەرز بەوە :پەکرام ..خەم ڕۆ !
من بە کاوەخۆ هەستامە سەر پێ و ..لیستی بیست سانتیم پان و حەوت سانتیم درێژم خستە ناو پانتۆڵەکەی کاوبۆکەم کە بە پشت دەرگاکەدا وەک کەوەی ڕەویی هەڵواسرا بوو ، جا بیرم کردەوە ئەم جۆرە لاپەڕەیەم لە کوێ کەیوە ؟ هەرچەندم کرد بیرم نەکەوتەوە ..

چوومە بەردەم ئاوێنەکە ، تەماشایەکی خۆمم کرد ، پیاح چەند ناشیرینم .. پێستەکی تاریک ، پەڵەی سوور لەملاولاوە ، زبرییەک وەک ئەو شەقامانەی پارێزگاری نوێ ئەیڵێنین و هەتا بەیاردان لەسەر بودجەی ساڵی نوێ بەجێی ئەهێشتن ..تەماشایەکی ڕیشی نیو ملیمیی ماش و برنجی خۆمم کرد ، بیتاشم یان نەیتاشم ؟ بەیارم بۆ نەدرا ..
بیرم کردەوە ، جاران بۆ چ عەقڵێکەوە هەوڵی یەکبینەی دەداریم دابوو ؟ ئاخر گەنجێتی بستێ باڵای وورگ ئاوساوی بۆ ملی پێست مارەملکەی دەنگ قەڵەوی قەڵەو ، کچ حەز لە چ شوێنەکت بکا ؟ ئەوەی هامەریت و درێن لێی داوی ..
ئاتە کە گوێی لە هاواری خۆم بوو ، بە پێڵێ میزەییەکەی کردە شانی و بەرەو لای هەڵانەکە هەیپەی لێکرد ، سەنگەری گرت ، شکی نەما دوژمنەکانیان فرسەتیان لێهێناوە و تلاندوویانەتەوە ، بۆنی باڕووتی نەکرد ، جا کە تەماشای دوو دڵۆپ خوێنی خوار دەخینی کرد کە بە شەڕواڵە سپیەکەیەوە دیار بوون ، ووتی بە کەلامی خوا کوێرەوەیباب گەستوویەتی !
ــکچە کوێرەوەیبابی چی ؟ دەملار .. بتەه غاز قنگی دەیم ..ئەمە چ سەگبابە ئەم غازەی ئەئاوا داناوە ؟
دوو هێلکەیان بە سەروچاویدا شکابوون ، دانەیەکیان بە سەلامەتیی بە دەستی چەپیەوە بوو ، لە حالێکدا سەر و پێتەڵاکی لە هەویرێک ئەچوو ، کارەبای بە سەردا کوژابێتەوە و ئامێری هەویرکارییەکە لە گەڵ وەستابێ .
ـــــ بەردت لێ وارێ ، ئەوە بۆ ئەوەنە جرپنی ؟ غازم لاونیو داناوە ، خاڵییی بوو ، خستمە ناو تەشتی سەهۆڵ ، ساوەرەکی پی هەڵکوتێنم ..
مــن بۆ بە تەراش و شانەکردن لە ماڵێ دەرچووم ، تەماشای ئوتومبیلەکەم کرد ، خۆڵ دایپۆشیوە ، تومەز خۆڵبارینە ، هەر خێرا لووتم چوزایەوە ،پاودەری گەڵا سوور بەری خۆری گرتبوو ، ئەتووت هەندێ فیلمی هیندییە کە خەڵکی پێتانە ئەکەن و گۆرانی خۆش خۆش ئەڵێن .. بۆ خێرایی چوومە نـاو ئوتومبیلەکەم ، جامەکانم باش قەپات نەکردبوو ، داشبەرد و ستەرنەکە ئەتووت بە تایبەت خۆڵی سوورت لێ پرژاندوون ، هەر لێ خەمەوە حەزم کرد لەسەر خۆڵی داشبەردەکە هەندێ پیت و وشە بنووسم بۆ یادی جاران کە خۆشنووس بووم ، (مامۆستا سەید موحسین ، مامۆستای خۆشنووسیی ....) ، گوێم لە دەنگی خێزانم بوو ئەیــوت هەشتا لەنــاو سەیارەکەدایت ؟ بۆ تەمــای کەی بەڕێی ؟وا نیوەڕۆیە ..
ئاتە بۆنی باڕووتی نەکرد ،بەڵام هاوسەری دەمەونخون لێی کەوتبوو ، یەک تاک هێلکەی بە دەستەوە بوو ، دوو هێلکە بەسەر و ڕیشیدا تەقی بوون ، سەر و کەلەی لەو هەویرانە ئەچوون کە لە نیوەی شەلاندا

کارەبا بڕاوە و ئامێری هەویرەکه لە کارکردن وەستاوە ..
ووتی کچێ فیشەکی چی ؟ ئەو بتڵە غازە چ سەگبابێ لەویا دایناوە ؟
قنگی دڕیم ، بەردت لێ وارێ ..
ئاتە به بێ خواستی خۆی قاقایەکی لێ دا کە زیاتر له قوقەی کەڵەشێرێکی نەخۆش ئەچوو ، پێی ووت دۆخینت بپسێنه بزانم زامەکەت قوڵە یان پێست داماڵکانە ؟
ووتی کچێ دۆخینی چی ؟ لاچۆ ..هاوار بە ماڵم .. هەر ئەوە مابوو مریشکە بێخێرەکانت بە دەنووک یەکاڵام کەنەوە ..
من سلفم لێدا و یەکڕاست پێم لە سکلێتەر نا ، ئوتومبیل چەند مەترێ ڕۆیشت و کەوتە خوتە و بۆڵە ..ئێ خۆ ڕاسته دەمەو بەهارە بەڵام کەش و هەوا هێشتا ساردە ، بە بێ گەرمکردن ئوتومبیل چۆن ئەڕوا ؟ حەماوە لە خوار سفرەوەیە . ناچار لەبەردەم ماڵی سەعیدی سێموچە بەجارێ ، ئوتومبیلەکەم ڕاوەستاند و دام بە بۆش .. نزیکەی پێنج خولەک ڕاوەستام ، لەو ماوەیەدا تەماشای ڤایبەر و مەسنجەری مۆبایلەکەم کرد .. ئەو ناما□ن□ی بۆیان ناردبووم ، هەموویان نوکتە بوون .. نوکتەی بێ تام ، مانگایەک ڕایئەکرد بە دوای پشیلەیەکا .. پیاوێک سەر و ڕیش و برۆی خۆی تاشی بوو ، نوسیبووی وایش هەر قۆزم ..دوو پاسکیلسوار ، پیتزایەکیان پێ بوو ، لێی نووسرا بوو ، دەبڵ نەبوو ، پارەکەی مەدە .. کچێ بە دەنگێکی ناخۆش گۆرانی با بچینە سەر وەیسی ئەووت ..
ئەو بە کاوەخۆ هەستایەوە ، دوو دڵۆپ خوێن لە شەڕواڵە سپیەکەیەوە دیار بوون ، ئەتووت بۆرە مار گەستوو یەتی ..لە داخا ئەو هێلکەیەی کە بە دەستیەوە بوو ، هەتا هێزی تیایە ماڵی بەسەری ئاتەدا .. ئاتە کە لینجاوی هێلکە بە ڕوخساریا هاتە خوارەوە ، دەهری بوو ، کوڵە گسکێک هات بە دەستیەوە ،تا هێزی تیا بوو تێی گرت ، بەری نەکەوت .. ناچار گرماندی : ئەک کرمەڕێز بی ، شێتە شەش تڕ ، ئەو هێلکەیەت بۆ پیا ماڵیم ؟ خێری هێلکەیەکت نییە ، وەڵا .. تڕکەنی دەغەزاری بۆگەن ..!
وویستم پێی لێ نێم ، سەعیدی سێموچە بەجارێ ،دەرگای ماڵی ترازاند ، سڵاوێکی گەرمی لێکردم ، منیش سڵاوم سەندەوە ..سەعیدی سێموچە بەجارێ ، وەک ئەوەی تەکسی ڕاگرتبێ ، دەرگای سەکنی کردەوە و لە تەنیشتما دانیشت ..کۆکەیەکی بۆ کرد و ووتی ببوورە تۆزێ تاخیریش بووم ! ..منیش نەدەکرا هیچ بڵێم ، دراوسێیە ..هەندێ دراوسێ وەک گونی قۆڕ وان ، بیانبڕی هەر وەی ، نەیانبڕی هەر وەی ..
ووتم : نا نا ڕێک لە کاتی خۆیدا هاتی ..
پێم بە سکلێتەرا نا سەیارە وەک کێچ دەرپەڕی .. سەعیدی سێموچە بەجارێ ووتی : ئەمە مەکینەی چەندە ؟

ووتم : بیست و تۆربۆیە ..
قڕقێنەیەکی ناخۆشی دا بۆنی پیاز و کەوەری دوێنی شەو هات بەسەرما
،
ووتی : خوا لێت نەسێنێ ..
من وامزانی مناڵەکانم ئەڵێ ، ووتم لەگەڵ مناڵەکانی تۆیشا !
ئەو نەیزانی چی بە ئاتە بڵێ ، یان ڕاستتر نەیدەزانی کاردانەوەی
ئاتە وا خێرا و دەمارگیرانەیە ، هەر بۆیه بایدایەوە و ووتی : کچێ
خواقەزا ، سوعبەتم لەگەڵدا کردیت ، بۆ ئەوەی چاو کارت تێ نەکا
ئەو هێلکەیەم پیا کێشای ، خەڵک لاندکروزەر ئەکڕن پێش هەموو شتێ
دوو سێ هێلکەی پیا ئەکێشن لەبەر چاو و نفوس ..
ئاتە لەو کاتەدا کە زەردێنەی هێلکەکە ئەڕژایە ناو سوخمەکەیەوە
ووتی : شەرت بێ بە کوێخا مارفی برام بڵێم سوارت بێ ! ، وا ئەزانی
بێکەسم ؟ وەرە زەلام هاتووم قنگی بۆ عیلاج کەم ، هێلکە بارانم بکا
..
ئەو هەرچۆنێ بێ ئاتەی ڕازی کرد کوێخا مارفی برای تێ نەگەیەنێ ،
وەعدی کراسێکی ئاودامان شینی پێدا ..جا لە پڕێکا بیری کردەوە کە
ئەبێ بچێ بۆ سلێمانی لە ئەنجومەنی پارێزگا ، کۆبوونەوەیان هەیە
لەسەر گاداری و بیری ئیرتیوازی و ئەو زەویانەی ئەکەونە ڕاستە
شەقامەکە ، نابێ کشتیاری تیا بکرێ ، دەسەڵات بە نیازه بیانکا به
تاوەر و مۆڵ و پڕۆژەی بازرگانی و ناوچەکە ببوژێنێتەوە ..
هەر ئەوەنەی بڵێی یەک دوو ، ڕاپەڕی و دەستێ جلی قۆپچەی قاوەیی
میلداری هەبوو ، پۆشی .. ئەتووت ئەو کەفەڵە بەوەوە نەبووە کە
نوکی بتڵی غازی ژەنگاوی، سمی بووی ..
پیکابی نابەهانی بە گەڕ خست و وەک تێسکەی تفەنگ ، ڕووە و سلێمانی
تێی تەقاند ..تۆز و خۆڵی برد بە ئاسمانا ..
لە کاتی ئوتومبیل ئاژۆتنا ، تەماشایەکی سەعیدی سێ موچە بەجارێم
کرد ، هەستم کرد لاجانگەکانی تەرازوو نین ، لا جانگی لای چەپی هەتا
خوار نەرمانی گوێچکەی هاتبوو ، کەچی ئەوەی لای ڕاستی ،لە ئاستی
هایلێکسەکەدا قەل کرا بوو ..
پێم ووت : کاک سەعید ئیش و کار چۆنە ؟
ووتی : موچە دابەشکرێ باشە ، دابەش نەکرێ ، به قوڕ گیراوە ..!
ئەم سەعید سێ موچە بەجارێیە ، خۆی موچە خۆر نەبوو ، ئیشی جوملەی
گوێنی و گوریس و بەنی ئەکرد ، جارێکیان پەیامنێری کەناڵێک به
گیری ئەهێنێ و جۆرەها پرسیاری سەیر و سەمەرەی لێ ئەکا ، یەکێک لە
پرسیارەکان ئەوەیە : ئایا بە ڕای تۆ ئەم حوکمەتە چۆن لەگەڵ خەڵک
ئاشت ئەبێتەوە ؟
سەعیدی گوێنیفرۆش سەر و حەج وتبووی : ئەم حوکمەتە هەتا سێ موچە

بەجارێ دابەش نەکا ، خەڵک خۆشی ناوێ !

پەیـــامنێرەکەیش لە پڕ بینەرتریـــن تیقیـــدا ئەم ڕایەی ســـەعیدی گوێنیفروش بڵاو دەکاتەوە و لە جیاتی بڵێ بەڕای کاک سەعید ئەبێ حوکمەت سێ موچە بە جارێ دابەش بکا ، جا ئەتوانێ میللەت ئاشت بکاتەوە ، ئەڵێ : بەڕای کاک سەعید سێ موچە بەجارێ دابەش بکا ، جا ئەتوانێ خەڵک ئاشت بکاتەوە .. ووشەی (ئەبێ حوکمەت)ی لە نێوان سەعید و سێ موچە بەجارێکدای لە بیر چوو بوو بیڵێ ، بەو جۆرە ، سەعید ، نازناوی سێ موچە بەجارێی بەسەردا دابڕا ..خێزانی پێی وتبوو بە ڕای من (سێ موچە بەجارێ) لە (گوێنیفرۆش) خۆشترە ..

ـــــقەزیه خۆشــی و نــاخۆشی نییە ، قەزیەکە ئەوەیە بە بێ ئەوەی لە ژیانما دینارێ موچەم وەرگرتبێ ، ئەم سێ موچەیەم پێوە چەلب کرا ..

ئەو بە بان□هانەکەوە خۆی کرد بە سلێمانیدا ، ژمارەکەی علوج بوو ، ترسی لە کامێرای تیژ ڕەوی و شت نەبوو ..

من لە شەقامی مەولەوی سەعیدی سێ موچه بەجارێم دابەزاند ..

ئەو گەیشتە تێرمینال□ی شارەزوور ..لەوێ بۆنی کەبابخانەیەک هات بەسەریدا ، بەرگری پێ نەکرا ، لە گوێ شەقامێکا بان□هانی پارک کرد و خۆی کرد بە کەبابخانەکەدا ..

من ئوتومبیلەکەم لای مزگەوتی کانێسکان پارک کرد و به پیادە چوومە مارکێتێک کە زۆربەی کەل و پەلەکانی ناو لیستی لاپەڕەی حەوت سانتیم پان ، بیست سانتیم درێژی لێ بوو ..

ئەو ، دوای دوو شیـش کەبــاب و شیشێـک گـورچیله و دوو شیـش جگەر ، چایەکی ئەبوو هێلی هەڵدا و سویچەکەی کردەوە بە بان□هانەکەدا .

من چوومەوە ناو ئوتومبیلەکەم ، چێکێکی لیستەکە و کەل و پەلەکەم کرد ، تەنها لاستیکی مەنجەڵی هەڵم سایزی 6 م دەست نەکەوتبوو ..چوومە سایدی ئەو بەر ، بەرەو گەڕەکی ئاشتی ڕۆیشتم .

ئەو بان□هانەکەی به سابونکەرانا ، غل کردەوە ..

من گەیشتمە لای فولکەی میوەفرۆشان .

ئەو شەقــامی مەولەوی بڕی ، لــه کۆتــایی شەقــامەکەدا ، پۆلیســێکی هاتوچۆ ڕایگرت ، ووتی : ساڵانە و مۆڵەتەکەت ؟

ـــ پێشمەرگەی دێرینم ..

ـــ کەرکوکتان جوانە ، حەسەن پلایس گاڵەی پێکردن دابەزە ..

ئەو دەهری بوو ، دابەزین و یەخەی پۆلیسگرتنەکەی پێکەوە بوون ، وەک شۆڕەبی ئەیهێنا و ئەیبرد ، شڵەقاندی ، دەستی برد چەکی کرد ، دەمانچەیەکی تۆپڵی دەسک عاجی بەلاقەدەوە بوو .. کۆمەڵێ گەنج کە هەموویـــان ئینزیلاقیـــان هەبـــوو ، بە شەلەشەل گەیشتنە ســەریان ، بۆ نــاوبژی نــا ، تەنهــا بۆ تەماشــاکردنی ئەو شەڕە خۆشە …پۆلیســەکە

ئیویست شت بی ، نیئتوانی ، وک ئوی گوزکی شیلیی ل
قوگیدا گیری خواردب ..ئو ووتی : سوپاسی خوا بک ک کبوونوی
ئرز و ئاوم ل ئنجومنی پارزگا هی ، ئگینا وازم ل
نده‌نای ، ویستی دمانچ تپییک بکا ب لاقدی خیدا ،
پشیمان بو ، پش ئوی بیداتو ، شانکی ترازاند ، تا
فیشککانی دربن ، نبادا فرستی ل بن و ل بابهانکدا
بیکوژ ..تماشا ئکا فیشکی تیا نیی ، سیرکی کرد و ..ب
بزیکو ووتی :
ــ فیشکیشت پ نیی ت ..
پلیسک ویستی ب دون شو ل یادی ئازاد کردنی معسکر
خالیدا ، تقاندمن ..
بام گوز شیلیکی قوگی نیهشت ..
من گیشتم چوار یانی ئمن سوورک ، لو ل فرشگایک
اوستام ، لاستیکی منجی هم سایزی 6 ی نبوو ، ووتی ب ب
دار سووتاوک ..
ئو ب گکی عقاریدا هات خوار
من گیشتم ئاستی باخانی یو ئنی کن .
ئو ب استا شقامکی یوئن دا وک بروسک تل بو
من وویستم یو ترن بکم
ئو بواری ندام و ل چملغی پشت سکنی دام ، ئوتومبیلکم
خولایو ..
ک دابزیم ، ئبینم ئو ب تالیبرکو خریک برو ووم دت
..
منیش ب پل ناو ئوتومبیلکم گام ، تنها پاکت کلنکسم
دزیو .
ئو تالیبرکی برز کردو بیکش ب تپی سرمدا ، منیش
پاکت کلنکسکم ئااستی وورگی ئکرد ..
ل ناکاو ووتی : شامیل !
سرنجکم دا ، ئاوکی سارد کرا ب گیانما ، ئی خ ئم عوزر !
تالیبرکی ف دا ، زرنگی تالیبرک ک بر زوی کوت ، شکی
ئوی ل لا نهشتم ک ب یک لدان ، کتاییم پ هاتبوو ..
باوشی پیاکردم :
ــ شامیل گیان ! خجاتم .. ئو ت ل کوی ئازیزم ؟ چند سا
بچی وونی ؟
سی و شش سا پش ئو بروارە عوزرم ل کاتی خزمتی سربازیدا
ناسی ..ئو کاتیش هر وا شتک بوو ، وک تیر دردچوو
..بردوام ل کتایی و درگاکاندا تامپنی لگ

عەرەبەکاندا ئەکرد ، لە حاڵێکدا ناوچاوی عەرەبەکانی شین ئەکردەوە و (ئەیا با ..و ئەیا وێلی) لە عەرەبەکان بەرز ئەبۆوە ، کەچی عوزێر بە شەق و مستەکۆڵە بەرئەبووە گیانیان و پێی ئەووتن : چاوتان نییە ؟ سەگباب ..گوێرەکەن ؟؟

ئەرەوەڵڵا به ناوی عوزێرا بیرم کەوتەوە ، ئەو کاغەزە حەوت سانتیمیە هی ئامێرێکی ئەمەریکی بوو ، فەرمانگەکەمان کڕیبووی ، پرنتەرەکەی ئەو جۆرە کاغەزەی بۆ دەبوو ، پڕ یەک لۆری لەو کاغەزەی لەگەڵدا هاتبوو ، ئامێرەکە یەک هەفتە ئیشی کرد و سووتا ، بەڕێو□ بەری کارگێڕیی نەیدەزانی چی لە پڕ یەک لۆری تۆپە کاغەز بکا ، هەر فەرمانبەرێ پڕ دوو گوێنی تۆپە کاغەزی حەوت سانتیمی دایە ..ناوی ئامێرەکە بە (عوز) دەستی پێدەکرد ، ناوەکەی ناڵێم نەک بەڕێو□ بەری کارگێڕیمان تووشی لێپرسینەوە ببێ .

ئاخر توخوا ئەمەیش بوو بە چیرۆک ؟؟

سۆناتای گۆرانی.. ستیڤان شەمزینی

ئەو ئاگرە چی بوو کردتەوە؟
خەریکە گڕ بمخوات
ئەو برینە چی بوو
لە جەستەی غرورت کرد؟
وەختە لە خوێندا بخنکێین
دەزانم نیازت وایە
لە دڵی خۆتدا
جێگەی ئەو پیاوە بکەیتەوە
نیشتمان جێی هێشت و
مەنفا
ئامێزی سارد و سڕی بۆ کردەوە
دەزانم ئەو ئاگرەت بۆ ئەوە کردەوە
تاکو شاعیرێکی سەرگەردان
یەکە یەکە
شیعرە نائومێدەکانی

بدا بە دەمەوە و
دەست بکات
بە هۆنینەوەی ئەو قەسیدانەی
هەموو وەرزەکان
لە بەهاردا کۆدەکەنەوە
دەزانم بۆیە بە چەقۆی میهرەبانی
جەستەی بزنە کێوی
غروری پیاوێکت
توێ توێ کرد
تاکو ماتەم بگرێ
بۆ ئەو نێرگزە ژنانەی
بە قۆچی نێرسالاریی پلیشانەوە

بورکانێک لە هەستما هەڵچووە
چیایەک شیعر
لە مێشکما باڵای کردووە
دەشتی عاتیفەم نەزیفی بەربووە
بەلەمی یاخیبوون
بە رووباری خەیاڵمدا هاتوچۆیەتی
راڕەوی خەونەکانم
شەنگە ژنێکی پێدا تێدەپەڕێ
لەوەتی لە دایکبووم
ژێی دەنگی
لە گوێیەکانمدا دەزرنگێتەوە
شنەبایەک پرچی رۆژەکانم
شانە دەکات
پەروانەیەک قردێلەی سوور دەدا
لە سەرچڵیم
باران
بەسەر تەنهاییە قەرەباڵغەکەمدا دەباری□ت
پەردە لەسەر چاوی پەنجەرەکەم لادەبەم
ژنێک لە بەر باران راوەستاوە
خەونی سەردەمی چاوەڕوانیم
بیر دێتەوە و
بەو سێوەدا ناسیمەوە

لە□ باخی شیعرمدا ڕنیبووی

گۆرانیت بۆ دەڵێم
وەک خوڕەی ئەو بارانەی
بە دڵخۆشی□وە دەبارێت
وەک ئەو نزایەی
لە دڵی عارفێکەوە دێتە دەر
وەک راچڵەکانی
مۆمێک لە تاریکی شەودا
وەک زڕەی پیاڵەی مەی
سەرخۆشترین پیاوی دنیا
تۆ تەنها گوێ لە گۆرانییەکەم بگرە و
بە ئەسپایی ماچم بکە
گۆرانیت بۆ دەڵێم
وەک هاژەی ئەو خوێنەی
لە چاوی زەمەندا قوڵپ دەدا
وەک هۆرەی ئەو بولبولانەی بەسەر
تەرمی شەقامێکی بێکەسدا دەخوێنن
وەک قرچەی ئەو بارانە گڕگرتووانەی
تووڕەیی دەخەنە جۆلانەی خۆیانەوە
وەک ئاوازی ئەو گیا کلێتە سەوزانەی
سروشت دەلاو□ن□وە
تۆ تەنها گوێ لە گۆرانییەکەم بگرە و
بە ئارامی ماچم بکە

هایکۆ.. سمکۆ ئەحمەد ڕەشید

1
قەسیدەی چاوەکانت،
بۆ نابینایێ خوێند□و□

بوو بە کراسەکەی یوسف
2
بیرم لە یەختەکان و
شەپۆلەکانی دەریا نەدەکردەوە
نیشتیمانم بای
3
سپێدەیەکی تاریک
بەکۆتا دێت گەشتە غەمگینەکەم
بە کاتی تەنیایی.
4
لە دیوارێکی لاچەپی نیشتیمان
بە ناوێکی خوازراوەوە
دەنووسم ئازادی.
5
ئیدی سەقفەکە دڵۆپە ناکا
ئاسمان کراسی هەورەکانی گوشیی
ئاوارەکان بزە دەکەن.
6
لە ژوورێکی تاکەکەسیی
لەسەر ڕیتمی مردن
ڕۆژێکی دیکەی ژیانم گوزەشت.
7
خۆرئاوابوو،
ئەو سپێدەیەی
ڕۆیشتی.
8
تۆ ژمارەکەت داخراوە
من بۆ ئەبەد
دەرگاکەم.
9
ژیان
هەموو ڕەنگەکانی بیدعەن
ڕەش نەبێ!
10
دەچم دەمرم،
تکایە کەس بانگم نەکات
هەستە شەڕە.

11
سفرەی جێماو،
پەڕ و باڵی جوجەڵەیەکی سپی
بەربانگی پشیلەیەکی ڕەش!
12
سەرم لە شانی هەور دەخشێ
لەوسەری زەوی
دیارم.
13
شەڕ کەی دەستی پێکرد؟
ئەوەیان دەزانم
کەی کۆتایی دێت؟
ئەوەیان بۆ نەوەکانم جێدەهێڵم.
14
جەنگ هەڵیکرد
خانووەکەم بە خۆڕایی فرۆشت
بە مارمێلکەکان
15
پێکێک ژەهرە
بە تامی هەنگوین
چاوەڕوانیت.
16
پەڕەیەکی سپی
نەخشەی نیشتیمانم لەسەر کێشا
سوور هەڵگەڕا
17
تۆزی بۆردومانەکە نیشتەوە
تاکە پێڵاوێکی بەتاڵ
گریاندمی.
18
تۆ هیچ مەڵێ
هێندە بە بێدەنگ گریاوم
لە زمانی هەموو ئاماژەیەک دەگەم.
19
بەبەر دەمی گوڵێکدا تێپەڕیم
لە ڕکاتی یەکەمینا سەلامی دایەوە
پەپولەیەک

20
بەزیندوویی
مانگیان خستە تابوتەوە
هەورە تەڵخەکان
21
نەبا زەوقی مردنی هەڵسێ
چنگ ڤیاگرای ژیان قووت دەدا
مرۆڤ
22
ئاوێنەیەکی شکاو
کەی دێیت؟
پارچەکانم کۆکەیتەوە
23
دڵم خێراتر لێدەدا
دڵنیام شوێنێکی دێشێ
نیشتیمان
24
تاسەیەکی فێنک،
لەسەر پشتی شەقام ـ
سێبەری شاخ.
25
مێزێکی چۆڵ،
دوو قاوەی سارد
پژمینی بۆمبێک.